

Amadou-Mahtar M'Bow

la izvoarele viitorului

Editura politică

Traducere

Redactor

din limba franceză : R. MAHLER

ALEXANDRU CIOLAN

Cuvînt înainte

Sinteza prezentată de Directorul general al UNESCO, Amadou-Mahtar M'Bow, cu privire la problematica mondială a lumii contemporane readuce în actualitate misiunea și sarcinile unui for internațional care, de aproape patru decenii, își consacră eforturile progresului, păcii și înțelegerii între popoare.

Organizația Națiunilor Unite pentru Educație, Știință și Cultură (UNESCO) este, fără îndoială, una din instituțiile specializate cele mai importante și mai complexe din sistemul Națiunilor Unite. Modelele care au putut s-o inspire coboară departe în timp, dar ceea ce

Lu crare realizată
Republicii

Amadou-Mahtar M'Bow

SOURCES DU FUTUR

UNESCO 1982

concurul Comisiei naționale a
te România pentru UNESCO

distinge poate UNESCO de antecedentele sale este faptul că și-a propus, încă de la bun început, ca, prin educație, știință și cultură, domenii de bază ale spiritualității umane, să acționeze în vederea progresului și consolidării păcii. Materia specifică a UNESCO este, ca atare, subsumată unui scop social și umanist urmărit în mod constant. „Dat fiind că războaiele iau naștere în cugetul oamenilor — declară Actul ei constitutiv — în însuși cugetul oamenilor trebuie clădită apărarea păcii.” Formulă idealistă, desigur, dar care a constituit în tot acest răstimp semnificația acțiunii intelectuale și operaționale a Organizației. În al doilea rând, spre deosebire bunăoară de fostul Institut internațional de cooperare intelectuală, creat, înainte de război, în cadrul Ligii Națiunilor, UNESCO a fost concepută ca un organism interguvernamental, menit să mobilizeze eforturile statelor membre și să dea programului său de activitate o structură stabilă și o pondere reală.

„În zilele noastre — arăta președintele **NICOLAE CEAUȘESCU** cu prilejul vizitei făcute la sediul UNESCO din Paris, în 1970 — cultura este atît o premisă, cît și o consecință a păcii. Tocmai în aceasta rezidă importanța deosebită a misiunii pe care o are UNESCO în dezvoltarea colaborării pe planul culturii și științei, al ridicării spirituale a popoarelor.”

UNESCO beneficiază, totodată, de concursul pe care i-l dau Comisiile naționale pentru UNESCO, care grupează pe plan național specialiști din domeniile educației, științei și culturii, constituind organe consultative și de legătură ale statelor membre cu Secretariatul din Paris al Organizației. Totodată, în eforturile sale de mobilizare a comunității internaționale pe tărîmul educației, științei și culturii, UNESCO dispune de numeroase organizații internaționale neguvernamentale care, afiliate la ea, traduc în viață diferite proiecte cuprinse în programele adoptate de Conferința generală a Organizației. Împletirea activităților guvernamentale cu cele neguvernamentale conferă originalitate acțiunii UNESCO și definește rolul ei specific în ansamblul relațiilor internaționale.

Vreme de aproape patruzeci de ani, UNESCO a evoluat, cum era și firesc, trecînd prin mai multe etape caracteristice. La începuturile ei, Organizația a pus accentul pe cooperarea intelectuală, în măsura în care, la întemeierea Organizației, în 1946, marea majoritate a statelor sale membre aparțineau Europei occidentale. Odată cu intrarea țărilor socialiste în UNESCO, după 1955, problemele păcii și înțelegerii internaționale, ale relațiilor Est-Vest au dat o nouă dimensiune programului de activitate. În sfîrșit, din 1960 încoace, prin adeziunea masivă a statelor care își dobîndiseră independența, activi-

tatea Organizației s-a legat tot mai puternic de problemele dezvoltării țărilor din Africa, Asia și America Latină. UNESCO desfășoară în prezent programe complexe în favoarea acestor țări, cărora le consacră majoritatea resurselor sale. Funcțiunile esențiale ale Organizației s-au constituit și au evoluat așadar de-a lungul unui proces istoric în care, treptat, dimensiunea intelectuală, cea operațională și cea etică s-au completat și s-au întrepătruns. Este însă certă accentuarea caracterului operațional al acțiunii UNESCO, îndeosebi în direcția sprijinirii efective a dezvoltării învățămîntului și științei în țările în curs de dezvoltare, precum și în direcția prezervării patrimoniului cultural al popoarelor.

În toate aceste etape ale existenței sale, UNESCO a trăit ancorată în actualitate, reflectînd și uneori anticipînd momentele noi, de expansiune sau de criză, ale comunității mondiale. Niciodată UNESCO nu a fost inactuală, nici nu a rămas nepăsătoare la frământările care s-au produs în rîndurile membrilor săi. E ceea ce face de altfel frumusețea și dificultatea misiunii sale. Unii au deplîns și criticat „politicizarea” UNESCO, adică tocmai ceea ce constituie unul din marile sale merite. Căci, cu șanse mai mari sau mai mici de succes, Organizația și-a propus să recepteze de fiecare dată marile probleme actuale și să schițeze soluții. Uneori

a reușit să o facă, alteori s-a lovit de greutăți sau chiar a eșuat. A-i reproșa însă că trăiește în actualitate și că reflectă, în activitatea sa, starea politică a lumii, înseamnă să practici în mod deliberat o politică imobilă.

Dificultățile de care UNESCO s-a izbit de-a lungul existenței sale — ca de altfel și alte instituții specializate din sistemul Națiunilor Unite — nu provin din abordarea politică a problemelor, care este un fenomen firesc și necesar, ci mai curînd din alte cauze. Mai întîi, din decalajul sensibil dintre ambițiile programului de acțiune și caracterul limitat al resurselor bugetare de care dispune Organizația. La un moment dat, bugetul UNESCO nu era cu mult mai ridicat decît costul a două-trei bombardiere care se prăbușeau într-o singură zi în Vietnam. Aceasta a făcut ca rolul UNESCO în lume să fie mai curînd unul de stimulare și de situare a problemelor, fără ca, din păcate, Organizația să poată întreprinde, în măsura necesară, proiecte de anvergură și de lungă durată pentru atingerea deplină a unuia sau altuia din marile obiective pe care și le-a propus. Numeroasele activități care s-au adunat în decursul vremii, necesitățile diferite ale statelor membre au făcut ca programul UNESCO să fie adesea prea diversificat, să cuprindă proiecte nesemnificative, împiedicînd concentrarea eforturilor intelectuale și bănești în cîteva mari direcții

prioritare. În lumina experienței însumate vreme de câteva decenii, UNESCO ar trebui să-și regăsească un nou avînt, la care să ajungă printr-o evaluare critică și o raționalizare a programului său, ceea ce ar fi de natură să-i sporească eficiența acțiunii și, totodată, prestigiul.

Din 1956, de cînd a devenit stat membru al UNESCO, România și-a adus, prin activitățile pe care le-a întreprins, o contribuție de seamă la realizarea programului Organizației. Se cuvine să amintim în această privință aportul țării noastre la dezvoltarea programului de cooperare europeană și de colaborare între țările balcanice, la activitățile de educare a tineretului în spiritul păcii și al înțelegerii internaționale, la valorificarea resurselor umane.

La izvoarele viitorului reprezintă un pas semnificativ în direcția evaluării critice și raționalizării programului UNESCO. Cititorii vor găsi în această lucrare, care prefățează Planul pe termen mediu al Organizației (1984—1989) — adoptat prin consens de sesiunea extraordinară a Conferinței generale a Organizației din 1982 — o expunere sistematică și originală a marilor probleme cu care omenirea este în prezent confruntată și în contextul cărora UNESCO trebuie să-și desfășoare mai departe acțiunea sa specifică. Ei vor afla în aceste pagini o analiză temeinică a problemelor globale care stau în fața popoarelor în clipa de față,

de la necesitatea opririi cursei înarmărilor și trecerii la dezarmare, și în primul rînd la dezarmarea nucleară, la lichidarea subdezvoltării și edificarea unei noi ordini economice internaționale, la apărarea și respectarea drepturilor fundamentale ale oamenilor și ale popoarelor de a trăi o viață liberă și demnă, pînă la cele care privesc resursele naturale, energia sau protecția mediului ambiant. Amadou-Mahtar M'Bow reușește să contureze în mod fericit imaginea acestei lumi din ce în ce mai complexe și mai dinamice în care se multiplică sursele de tensiune, dar în care se amplifică totodată temeuriile de colaborare și se dezvoltă mijloacele de comunicare între națiuni. Din tabloul contradictoriu al lumii contemporane, se desprinde cu putere dreptul imprescriptibil al fiecărui popor de a-și păstra identitatea culturală, dreptul la educație și cultură, la accesul neîngrădit la cuceririle științei și tehnicii moderne, ca temeuri ale afirmării sale independente și ale participării active la schimbul mondial de valori materiale și spirituale. Totodată, formarea omului, a personalității sale, se impune tot mai puternic celor care — pe diferite meridiane — elaborează parametrii unei noi strategii a dezvoltării, căci dezvoltarea înseamnă în primul rînd formarea aceluia potențial uman fără de care progresul unei națiuni este clădit pe nisip. La izvoarele viitorului

este, în esență, o laudă închinată Omului, ca principiu și finalitate a dezvoltării. Amadou-Mahtar M'Bow o face cu curaj și luciditate, urmînd un demers logic — de la reflecția asupra problemelor majore cu care este confruntată omenirea, la definirea misiunilor fundamentale ale UNESCO, potrivit cu prevederile înscrise în Actul său constitutiv, și pînă la formularea liniilor programatice ale acțiunii Organizației, avînd mereu în vedere necesitatea creșterii contribuției acesteia la îndeplinirea țelurilor nobile ale progresului tuturor popoarelor, ale păcii și înțelegerii internaționale.

VALENTIN LIPATTI

Introducere

Lumea s-a schimbat mult în cei 40 de ani de cînd UNESCO a fost creată prin voința fondatorilor săi de a pune la dispoziția umanității mijloacele spirituale prin care aceasta să-și poată influența viitorul. Comunitatea internațională s-a lărgit considerabil datorită puternicei afirmări a noi și noi națiuni. Gradul de dominare a planetei, forța intelectuală și materială a omului au crescut neîncetat. Progresele spectaculoase care au marcat evoluția științei și tehnicii în acest ultim sfert de veac, permițîndu-i omului să exploreze pînă și spațiul cosmic, au îmbunătățit considerabil viața

multor popoare și oferă întregii specii umane, pentru prima dată în istorie, posibilitatea de a scăpa de marile griji care au frământat-o încă din zorii civilizației : alimentația, sănătatea, protecția împotriva calamităților naturale, condițiile de locuit, securitatea. Accesul la educație al unui număr tot mai mare de oameni a permis răspîndirea celor mai variate și înaintate cunoștințe, sporind astfel sensibil capacitatea de inovație și, deci, bunăstarea multor societăți. Faptul că aproape toate națiunile și-au dobîndit suveranitatea politică face posibilă o extraordinară lărgire a sferei inițiativei și libertății, oferind fiecărui popor șansa de a participa la o istorie care, de acum înainte, va trebui să fie făurită în mod colectiv. Schimbările de bunuri, capitaluri, cunoștințe și experiență se dezvoltă tot mai mult ; ideile și culturile se interferează tot mai puternic ; grijile, speranțele, temerile încep să se întîlnească pe deasupra granițelor trasate de istorie ori impuse de geografie. Toate colectivitățile fiind din ce în ce mai prinse în una și aceeași rețea de legături vitale, chiar de dependențe reciproce, se deschide în sfîrșit perspectiva unei comunități mondiale solidare, definitiv împăcate cu sine însăși, care va putea asigura tuturor mijloacele necesare pentru a-și construi o viață mai bună, ferită de temeri, în condițiile înfloririi continue a libertății și facultăților creatoare.

Și astăzi, totuși, populații întregi mai trăiesc într-o absolută sărăcie. Inegalități profunde continuă să despartă popoarele și indivizii, iar căutarea progresului însuși dă naștere unor contradicții, incertitudini și întrebări. Mediului înconjurător i se aduc daune îngrijorătoare. Tensiunile dintre țări sau din interiorul unora dintre ele tind să se exacerbeze ; în multe societăți viața este tulburată de violență. Mijloacele de distrugere sînt în continuă perfecționare și acumulare. Prin cantitatea și puterea lor distructivă, armele nucleare pot să distrugă tot ce au creat oamenii în mii de ani de eforturi, și chiar omenirea însăși. Supraînmarmarea nu numai că exprimă neîncrederea reciprocă la care se face apel pentru a o justifica, dar accentuează tendința spre împărțirea lumii în sfere de influență și duce la amestec militar, economic și cultural în viața altora ; totodată, deturnează resurse enorme de la satisfacerea nevoilor urgente ale societăților.

Există păreri contradictorii despre situația mondială actuală și despre perspectivele ei de evoluție. Națiunile par a fi mai apropiate decît oricînd, iar omenirea dispune de resurse enorme pentru a îmbunătăți condițiile de viață ale tuturor ; dar existența nenumăratelor dezechilibre, obstacole, riscuri și pericole determină apariția unei profunde îngrijorări. Se manifestă tendința de a privi din perspectiva supravie-

țuirii înseși a umanității unele dintre marile probleme cu care se confruntă omenirea, cum sînt cursa înarmărilor și rivalitatea pe care ea o provoacă, foamea, care afectează milioane de ființe omenști, sau impactul anumitor activități asupra mediului înconjurător. Acestor mari pericole li se adaugă perpetuarea unor situații care reprezintă o gravă negare a valorilor fundamentale: repetate violări ale drepturilor omului și ale libertății popoarelor, menținerea inegalității dintre indivizi și societăți, nedreptățile grave ce se manifestă în anumite aspecte ale relațiilor internaționale.

Aceste contradicții globale sînt o mărturie a naturii complexe a problemelor și interdependenței lor crescînde. Pentru a le prezenta în mod coerent se pot adopta o multitudine de modalități de abordare: analiza sectorială a activităților umane, distingînd problemele politice, economice, sociale și culturale; clasificarea problemelor după cum relevă relații între națiuni ori între păturile sociale din cadrul aceleiași națiuni, relații între om și natură ori interacțiunile dintre individ și societate; o examinare separată a fiecăruia dintre factorii observabili care constituie parametrii existenței fizice a oricărei societăți: populație, alimentație, resurse naturale, energie, mediu înconjurător; evidențierea tendințelor sociale globale: mondializare, uniformizare, dar și

complexitate, diversificare sau marginalizare, centralizare ori descentralizare.

O necesitate cît se poate de clară este, totuși, aceea de a studia procesele istorice și, în lumina unei gîndiri aplicate asupra prezentului dar orientate spre viitor, a face totodată referire la entitățile concrete reprezentate de societăți sau grupuri de societăți.

Studiile cu privire la situația prezentă și viitoare a lumii în ansamblu s-au înmulțit în ultimii ani într-o asemenea măsură încît, paradoxal, chiar numărul lor, diversitatea și natura eterogenă a metodelor și instrumentelor de analiză utilizate, influența, adeseori nerecunoscută, a sistemelor de valori și a preceptelor normative sporesc dificultatea unei abordări obiective.

În paginile ce urmează ne-am străduit să valorificăm în cea mai mare măsură posibilă numeroasele informații și opinii care s-au acumulat în cursul elaborării Planului UNESCO pe termen mediu, mai ales ca rezultat al consultării statelor membre, a organizațiilor internaționale guvernamentale și neguvernamentale precum și a multor personalități. Ne-am referit de asemenea la recomandările consiliilor pentru programele internaționale și interguvernamentale stabilite în cadrul UNESCO precum și la studiile întreprinse sub egida UNESCO și a altor organizații din sistemul Națiunilor

Unite. Dacă sinteza pe care o oferim aici este ea însăși expresia unei anumite viziuni normative, ea nu are nici o altă justificare decât preocuparea ca, în fața problemelor actuale ale lumii, să exprime fidelitatea constantă față de țelurile proclamate de Actul constitutiv al Organizației.

O singură lume

Din orice perspectivă am aborda problemele majore cărora omenirea trebuie să le facă față, este evident că devenirea societăților contemporane se înscrie într-un context ce se extinde la scară planetară. O dovedesc intensificarea comerțului mondial, care într-un singur sfert de secol a crescut de șase ori, precum și fluxul migrațiilor internaționale, care a sporit continuu, ajungându-se în prezent ca 20 de milioane de muncitori să trăiască în afara țărilor lor de origine, fără a mai pune la socoteală milioanele de turiști și oameni de afaceri care străbat pământul în lung și-n lat, studenții care

trăiesc temporar în străinătate sau cei 10 milioane de refugiați care, de teamă ori de nevoie, s-au văzut obligați să-și părăsească țara. Cît privește schimburile de mesaje, date și bunuri nemateriale, rata creșterii este cu mult mai mare decît aceea a comerțului mondial cu materii prime și produse finite.

Drept urmare, societăți care pînă acum cîteva decenii puteau să trăiască ignorîndu-se aproape total, se află acum în contact permanent. Influențele reciproce sînt tot mai numeroase, iar interdependența devine o realitate multidimensională. Dar, dacă interdependența este în mod sigur o sursă de îmbogățire reciprocă, de deschidere, inițiativă și creativitate, ea duce de asemenea la frustrare atunci cînd este însoțită de agravarea condiției anumitor popoare, de reducerea posibilității de manevră, de creșterea neprevăzutului și o vulnerabilitate sporită. Deciziile luate de state în anumite domenii țin seama de un număr crescînd de factori care scapă capacității lor de control, iar aceste decizii pot avea în schimb efecte, de intensități diferite, dincolo de granițele proprii.

Activitatea unora provoacă daune ecologice care sînt suportate de alții : de la marea neagră la creșterea cantității de bioxid de carbon din atmosferă și la pericolul contaminării nucleare, riscurile poluării se extind pe spații tot mai întinse și perioade incomparabil mai lungi.

Fie că e vorba de surse de energie sau materii prime precum petrolul, de cereale și minereuri ori de un mare număr de produse primare sau manufacturate, beneficiarii au ajuns să depindă tot mai mult de un producător îndepărtat, care la rîndul său este angajat într-un efort permanent de căutare de noi debușeuri. Pe de altă parte, intensificarea fluxurilor financiare accentuează și mai mult dependența. Multe țări, prinse în sistemul astfel creat, sînt obligate să acorde prioritate producției de export pentru a-și echilibra balanța de plăți și a asigura serviciul datoriei externe, ori pentru a obține capitalul necesar investițiilor. Multe dintre ele nu pot să acorde prioritate producției indispensabile pentru subzistența propriilor populații, mărindu-și astfel dependența față de exterior în ceea ce privește nevoile alimentare și mijloacele de dezvoltare.

Diferitele schimbări structurale care au avut loc începînd din 1945, odată cu dispariția progresivă a „preferințelor imperiale” *, apariția unor noi centre de putere economică în Nord, ca rezultat al redistribuirii forței economice între anumite țări, consolidarea pieței comunității țărilor socialiste, cu propriile ei caracteristici, apariția unor noi țări industrializate în Sud și dezvoltarea schimburilor Est-Vest sînt

* Este vorba de „preferințele”, de fapt condițiile impuse de către metropole în cadrul imperiilor lor coloniale (n. trad.).

tot atâtea evoluții care au condus la integrarea unui număr crescând de economii într-un circuit comercial mondial mereu mai dens. Redistribuirea la scară planetară a unor activități industriale, în special prin extinderea spre noi zone a unor forme de producție care înainte erau concentrate în câteva regiuni, constituie o evoluție recentă care vine să întărească această tendință. Strategiile economice ale multor state se conduc tot mai mult după logica unei competiții extinse la scară mondială, o logică simbolizată prin internaționalizarea producției și a capitalurilor realizate de societățile transnaționale.

Se stabilesc în acest fel legături complexe de complementaritate, interdependență și dependență, nu fără a produce însă neliniște și, în unele cazuri, chiar tensiune. Instabilitatea prețurilor la produsele de bază, a ratei schimburilor și fluctuațiile dobânzilor pe piața financiară afectează balanța de plăți și nivelul de trai în majoritatea țărilor. Datoria externă pe ansamblul țărilor în curs de dezvoltare fiind evaluată de Banca Mondială la aproximativ 600 de miliarde de dolari în 1983, se poate estima că o creștere de numai un procent a ratei dobânzilor antrenează o sarcină suplimentară de rambursare de 6 miliarde de dolari S.U.A. pe an. Măsurile vamale, tarifare și contingentare, fluxul și refluxul investițiilor, mișcă-

rile de capital și fragilitatea sistemului monetar internațional sînt tot atîția factori de incertitudine.

În timp ce internaționalizarea comerțului reduce eficacitatea politicilor clasice de reglare a economiilor naționale, presiunile externe au o pondere sporită în politica internă a multor state. Sensibilitatea la schimbările produse pretutindeni în lume devine acută. O tot mai strînsă relație se stabilește între tensiunile internaționale și conflictele interne; influențe externe polarizează și stimulează mișcări care, în diferite modalități, contestă puterile stabilite sau, dimpotrivă, le încurajează și sprijină pe acestea din urmă împotriva mișcărilor populare. Izbucnirea unui război ori a unei revoluții sau schimbarea unui regim oriunde în lume polarizează atenția internațională și uneori determină chiar reacția altor țări.

Aceste interacțiuni multiple duc la noi diferențieri sau legături de solidaritate — de natură politică, economică, dar și culturală ori lingvistică — determinînd realinieri pe plan internațional și generînd, în același timp, diferite curente în interiorul națiunilor. Acțiunilor ori reacțiilor guvernelor li se adaugă acelea, mai puțin cunoscute, ale grupurilor ale căror activități și interese îmbracă un caracter transnațional. Sistemul relațiilor internaționale devine prin aceasta mai dens și mai diversificat: mecanismele de cooperare multilaterală, regională

ori internațională se aplică în noi domenii de activitate, în timp ce grupurile de interes, rețelele financiare, industriale și tehnologice se extind și se ramifică.

Astfel, imaginea care se impune oricărei analize și oricărui efort de reflecție este aceea a unei lumi tot mai complexe, în care sursele de fricțiune se multiplică pe măsură ce motivele de cooperare și mijloacele de comunicare devin tot mai puternice.

Fără îndoială, aceste solicitări contradictorii ale noilor relații mondiale se manifestă în modul cel mai evident în domeniul cultural. Contextul comunicării între oameni tinde să se mondializeze odată cu creșterea continuă a cantității de cunoștințe și informații și cu dezvoltarea informaticii, a mijloacelor de a culege, înmagazina și utiliza datele, de a le transfera dintr-un punct al globului într-altul. Tehnica telecomunicațiilor devine tot mai sofisticată, adăugându-se mijloacelor clasice de difuzare — cărți, periodice, tipărituri — pentru a oferi posibilitatea unei comunicări care poate fi în același timp universală și instantanee. Sateliții extind aria de difuzare a mijloacelor de comunicare în masă, șterg frontierele naționale, intensifică circulația mesajelor și ușurează accesul la băncile de date computerizate care se îmbogățesc și se conectează în rețele multiple. La anumite nivele, aceste schimburi și contacte sînt însoțite de accentuarea tendinței de

uniformizare a gusturilor și comportamentelor, de omogenizare a anumitor modele de viață, gîndire și acțiune, de producție și consum propagate prin difuzarea standardizată a acelorași seriale de televiziune, acelorași ritmuri muzicale, aceleași vestimentații și acelorași visuri evazioniste. Pe de altă parte, ca un fel de reacție la această tendință, asistăm la explozia reinnoită a caracteristicilor distinctive. Peste tot, comunități etnice ori naționale, colectivități rurale ori urbane, entități culturale ori religioase își afirmă originalitatea și se străduiesc să-și asume și să apere cu hotărîre trăsăturile care le definesc identitatea. Aceste fenomene contradictorii se propagă, prin unde de șoc succesive, dintr-o regiune a globului într-alta.

Creșterea interdependențelor, care caracterizează evoluția din această a doua jumătate a secolului douăzeci, a fost însoțită de o accentuare a contrastelor dintre țări. În deceniile de după cel de-al doilea război mondial lumea a cunoscut, în ansamblu, o creștere economică rapidă, probabil fără precedent în istorie. La nivel global, valoarea adăugată în industrie a crescut de la 234 miliarde de dolari în 1948 la aproape 1 200 miliarde în 1980 (prețuri 1970). Această creștere a fost însoțită de o anumită redistribuire a potențialului economic. Ponderele Europei de Vest și în special aceea a Japo-

niei a crescut sensibil în cadrul grupului țărilor industrializate cu economie de piață. Progresul țărilor cu economie planificată a fost și el marcant, ponderea acestora în producția industrială mondială crescând de la 15,2% în 1953 la aproape 30% în 1980. Dar, în ciuda progreselor înregistrate, în special în ceea ce privește creșterea industriilor prelucrătoare și dezvoltarea industriilor de bază, ponderea lumii a treia în cadrul producției industriale n-a crescut decît foarte puțin — de la 6,2% în 1952 la circa 9% la sfîrșitul anilor '70. Din motive istorice, schimbările operate în situația uneia sau alteia dintre țările lumii a treia diferă adesea profund, în funcție de resursele lor naturale și de diferenți alți factori economici, politici și sociali. În termeni economici, țările exportatoare de petrol și țările recent industrializate din Asia și America Latină au avansat, în unele cazuri rapid, dar pentru multe alte țări, și în special pentru cele cunoscute ca cele mai slab dezvoltate, dificultățile s-au acumulat, luînd adesea o întorsătură tragică.

Trebuie notat, spre exemplu, că, în 1980, patru țări industrializate dețineau, ele singure, aproape jumătate (48%) din produsul intern brut al întregii lumi. În 1982, în timp ce produsul mediu pe locuitor era, în țările industrializate cu economie de piață, de 11 070 de dolari, în așa-zisele țări cu venituri scăzute nu era decît

de 280 de dolari, adică de patruzeci de ori mai mic.

Aceste date economice pun brutal în evidență disparitățile dintre națiuni și grupuri de națiuni. Dar inegalitățile persistă, și adesea se accentuează, chiar în interiorul majorității societăților. Prosperitatea multor țări industrializate nu exclude inegala distribuire a veniturilor, iar anumite pături ale populației duc în aceste țări o existență grea, adesea precară.

În lumea a treia populații numeroase nu beneficiază adesea de nici una dintre binefacerile progresului, iar orașele apar în multe cazuri, și în special în ceea ce privește anumite categorii sociale, ca niște insule de modernitate rupte de restul țării.

Tabloul mizeriei omenеști, concentrate mai ales în țările din lumea a treia, este cunoscut. Un cuvînt străvechi — sărăcia — a devenit astăzi unul dintre conceptele centrale folosite de economiști. El desemnează carențe grave în materie de alimentație, condiții de locuit, sănătate, educație, precum și un nivel al veniturilor extrem de scăzut. În funcție de criteriile adoptate, se poate estima că există în lume aproape 800 de milioane de oameni care trăiesc în condiții de sărăcie absolută (Banca Mondială) sau aproape 1 miliard 100 de milioane de săraci (Organizația Internațională a Muncii). Trebuie ținut seama și de alte cifre, tot atît de neliniștitoare, care completează tabloul amănunțit al

diferitelor categorii de nevoi nesatisfăcute : în 1983, 450 de milioane de oameni erau grav subalimentați ; un miliard locuiau prost ; 1 300 de milioane nu aveau acces la apă potabilă și, după estimări ale UNESCO, 857 de milioane de adulți erau analfabeți iar 114 milioane de copii de vîrstă școlară nu frecventau nici un fel de cursuri.

Desigur, problema sărăciei este văzută din afară în special din perspectiva lipsei alimentelor. În ultimii douăzeci și cinci de ani producția agricolă mondială a crescut de peste două ori ; raportată la populația totală a lumii, ea ar putea fi mai mult decît suficientă pentru a asigura consumul mediu pe locuitor. Dar această situație ascunde diferențe enorme. Multe țări din lumea a treia, în care productivitatea muncii agricole continuă să fie scăzută, sînt confruntate cu o gravă lipsă de produse agricole de bază. Pe ansamblul țărilor în curs de dezvoltare, deficitul a fost evaluat în 1978—1979 la 52,5 milioane de tone de cereale pe an și, după FAO (Organizația pentru alimentație și agricultură), dacă tendințele prezente continuă, deficitul din 1978—1979 se poate tripla pînă la sfîrșitul secolului.

Desigur, cei mai săraci sînt și cei mai afectați de subnutriție ori de malnutriție în anumite zone urbane ori în zonele rurale. Aici sistemul de relații agrare și diferiți factori economici fac ca mari populații lipsite de pămînt

și de locuri de muncă să nu poată nici să producă, nici să-și procure alimentele necesare ; și tocmai ele au și cel mai redus acces la serviciile medicale și sociale ori la educație. Malnutriția are efecte deosebit de grave în cazul copiilor mici, a căror dezvoltare fizică și mintală poate fi compromisă. Într-adevăr, în multe țări eficacitatea educației este considerabil redusă datorită existenței unui mare număr de copii de vîrstă preșcolară și școlară care suferă de malnutriție sau se hrănesc insuficient.

Sărăcia are efecte directe asupra vieții multor grupe de populație. În timp ce speranța medie de viață la naștere este de 75 de ani în țările industrializate cu economie de piață, ea este doar de 59 de ani în țările lumii a treia cu venituri scăzute și nu atinge nici măcar 50 de ani în unele dintre ele. Dacă rata mortalității infantile în grupul de vîrstă de la 1 la 4 ani este de sub unu la mie în majoritatea țărilor industrializate, ea este în medie de 11 la mie în țările cu venituri scăzute și depășește chiar 25 la mie în multe dintre ele. La fiecare o mie de copii născuți în țările lumii a treia, aproape 100 mor, în medie, înainte de a împlini vîrsta de 1 an, cifra putînd ajunge chiar la 190 sau 205 la mie în unele dintre aceste țări.

Oamenii care suferă de lipsuri alimentare sînt, într-adevăr, mai predispuși la îmbolnăvire. Diverse tipuri de boli au în cîteva țări în curs de dezvoltare un caracter cronic și atît de

debilitant, încît reduc grav capacitatea de muncă a unei importante părți a populației tocmai în acele perioade în care producția agricolă cere cele mai mari eforturi.

În 1985, în timp ce în țările industrializate doi adulți din o sută sînt analfabeți, numărul acestora se ridică la 37 și uneori chiar la 80 în țările în curs de dezvoltare. Consecință directă a dificultăților economice cu care se confruntă țările în curs de dezvoltare și care fac să scadă resursele lor disponibile pentru educație, analfabetismul se hrănește din insuficiența școlarizării primare. Cei aproximativ 114 milioane de copii de vîrstă școlară care nu au acces la învățămîntul primar ajung în rîndurile populației analfabete adulte, din care, în 1985, 60% o vor forma femeile. Copiii neșcolarizați, adulții analfabeți și tinerii care părăsesc prea devreme școala fără nici o calificare provin de regulă din aceleași medii defavorizate, mediile celor care suferă de boli cronice, de malnutriție și trăiesc adesea în condiții de gravă insalubritate în mediul rural ori la periferia marilor aglomerări urbane ; unii dintre ei aparțin grupurilor de populații emigrante ori refugiate. Mulți dintre ei se nasc, cresc și mor apăsați de sărăcie, foame și ignoranță. Analfabetismul, care este și o negare a dreptului la educație, se prezintă deci ca un indiciu revelator și, împreună cu toate consecințele sale ne-

faște, constituie o provocare la adresa comunității internaționale.

Analfabetismului i se adaugă șomajul și folosirea incompletă a mâinii de lucru. Organizația Internațională a Muncii (O.I.M.) apreciază că, pînă în 1987, în lumea a treia ar trebui create peste 600 de milioane de posturi pentru a putea absorbi șomerii, oferi slujbe celor care ajung la vîrsta muncii și asigura fiecăruia condițiile unei vieți decente. În afara unui sector privilegiat sau relativ apărat care cuprinde serviciile publice și cîteva întreprinderi din sectorul așa-numit modern, marea majoritate a populației active — iar în anumite țări cvasi-totalitatea ei — are doar slujbe întâmplătoare și neregulate, prost plătite și slab protejate, ori este angajată în activități agricole cu o productivitate atît de scăzută, încît abia dacă poate oferi minimul necesar pentru supraviețuire. Mai este oare necesar să precizăm că ajutoarele de șomaj sînt practic inexistente în cele mai multe cazuri și că aproximativ 51 de milioane de copii care nu au împlinit încă 15 ani lucrează, cu program parțial sau complet, dar nu sînt incluși în datele statistice ?

Sistemul economic internațional

Situația actuală nu este, de fapt, decît stadiul cel mai recent al unui proces ale cărui începuturi coboară în trecutul îndepărtat. Avîntul anumitor țări, crearea în propriul beneficiu a unor întinse imperii coloniale, nașterea și dezvoltarea, pe teritoriul lor, a revoluției industriale au avut ca efect situarea acestor țări într-o poziție de dominație economică, aruncînd, în cele din urmă, multe alte zone ale lumii în situația de „dependență” descrisă de anumite teorii economice.

Colonizate ori nu din punct de vedere politic, cele mai multe țări „dependente” au servit

ca rezerve de materii prime ori piețe de desfacere extrem de favorabile pentru produsele manufacturate în țările dominante. De aceea, economiile acestor țări s-au dezvoltat mai degrabă sub presiunea unor factori externi decât în funcție de propriile nevoi.

Chiar și astăzi, cu excepția petrolului, țările lumii a treia nu dețin controlul nici asupra prețurilor la produsele care constituie baza exportului lor, și nici la produsele pe care sînt obligate să le importe. Multe dintre ele se confruntă cu o balanță de plăți care se înrăutățește permanent, în timp ce capacitatea lor de plată este mereu mai mică. Deficitul balanței de plăți curente a țărilor în curs de dezvoltare neproducătoare de petrol, care era de aproape 10 miliarde de dolari în 1970, s-a ridicat la aproape 82 de miliarde în 1981 și la 66 de miliarde în 1982. În termeni reali, jumătate din țările în curs de dezvoltare neproducătoare de petrol au un deficit reprezentînd 12% din produsul național brut, ceea ce reprezintă de două ori mai mult decât cu zece ani în urmă.

În ciuda constrîngerilor la care sînt supuse și a situației lor concrete, dezvoltarea țărilor din lumea a treia a fost concepută, întemeiată teoretic și orientată, în cele mai multe cazuri, în raport cu sistemul economic internațional care le-a fost impus. Subdezvoltarea a fost interpretată în esență ca o rămînere în urmă a diferitelor ramuri de activitate social-economică față

de situația la care s-a ajuns în țările așa-numit dezvoltate, în timp ce dezvoltarea a fost privită ca un proces universal, care urmează pretutindeni și întotdeauna aceeași succesiune de „faze”. A fost imaginată, astfel, o cale care ar duce în mod necesar de la societatea tradițională, predominant agricolă, spre o societate „modernă”, frecvent descrisă ca „vîrstă a consumului”, trecînd în mod inevitabil, mai devreme ori mai tîrziu, prin „avîntul economic”. Acestea par a fi fost premisele, explicite ori nu, de la care au pornit eforturile făcute în ultimele decenii, fără a se fi sesizat importanța crucială a restricțiilor pe care sistemul economic internațional le impune țărilor în curs de dezvoltare.

Tocmai pentru a depăși unele dintre aceste restricții, Adunarea Generală a Organizației Națiunilor Unite a adoptat în 1974 Declarația și Programul de acțiune pentru îndeplinirea unei noi ordini economice internaționale. Principalele prevederi ale acestor texte urmăresc :

Să permită ca țările în curs de dezvoltare să beneficieze într-o măsură sporită de resursele lor naturale, stabilizînd prețurile la produsele agricole ori minerale pentru a pune frîu deteriorării termenilor de schimb ;

Să încurajeze industrializarea atît prin transferul de tehnologie către țările în curs de dezvoltare în condiții mai avantajoase, cît și printr-o mai largă deschidere a piețelor din

țările industrializate în fața exportului de produse manufacturate al țărilor în curs de dezvoltare ;

Să permită ca țările în curs de dezvoltare să joace un rol mai mare în cadrul instituțiilor internaționale însărcinate cu reglarea comerțului internațional și a sistemului monetar internațional.

Totuși, de-a lungul anilor, în ciuda repetatelor încercări de a continua diferitele negocieri cunoscute sub denumirea „dialogul Nord-Sud”, nu s-a progresat decât foarte puțin pe linia atingerii acestor obiective. În domeniul produselor de bază s-a înființat un Fond comun, însă dificultăți legate de finanțare îi limitează sfera de cuprindere, iar în negocierile vizînd acorduri pe produse nu s-a ajuns, în ansamblu, la rezultate satisfăcătoare. În comerțul internațional, sistemul general de preferințe acordate exporturilor provenind din țările în curs de dezvoltare se bazează de practicile comerciale la care recurg țările industrializate. În domeniul transferului de tehnologie, negocierile asupra unui cod de conduită par a fi ajuns într-un impas. Cît privește sistemul monetar internațional, schimbările proiectate nici măcar nu au făcut obiectul unor discuții aprofundate, lipsind acordul puterilor care dețin un rol esențial în acest sistem.

În parte, desigur, această situație poate fi explicată prin interesele opuse ale diferitelor

țări și grupuri de țări, dar un alt factor este, neîndoiește, diversitatea punctelor de vedere asupra naturii a ceea ce ar trebui să fie sistemul sau ordinea economică mondială. Rolul pieței la nivel internațional nu este perceput în același fel de toți cei implicați. Unii consideră piața un factor pozitiv, cu condiția ca forțele care acționează în cadrul ei să fie lăsate libere, fără nici o piedică, în timp ce alții văd în piață o sursă de inechitate crescîndă într-o lume caracterizată prin profunde inegalități structurale, ce nu pot fi lichidate decât prin aplicarea unui set de acțiuni energice și concertate.

Aceste concepții diferite asupra valorii mecanismelor pieței pun în lumină cu claritate diversitatea punctelor de vedere asupra opțiunii între strategii industriale îndreptate cu prioritate spre obiective interne sau orientate spre export, asupra rolului corporațiilor transnaționale în inițierea de activități industriale în lumea a treia și asupra problemei exercitării de către țările interesate a unui control asupra priorităților în investiții, avînd în vedere propriile lor nevoi.

În orice caz, lansarea procesului negocierilor globale cu scopul de a aborda, în cadrul oferit de Națiunile Unite, ansamblul problemelor economice internaționale nu a depășit încă stadiul discuțiilor preliminare.

Adoptarea, cu ceva mai bine de patru ani în urmă, de către Adunarea Generală a O.N.U. a

Strategiei internaționale a dezvoltării pentru cel de-al treilea Deceniu al Națiunilor Unite pentru dezvoltare a permis totuși să se realizeze un consens de principiu al comunității internaționale asupra unui ansamblu de obiective și politici susceptibile să traseze căi de acțiune, în special organizațiilor internaționale, în perioada deceniului următor.

Textul Strategiei se referă la problemele direct legate de schimbările economice la nivel mondial : liberalizarea și expansiunea comerțului internațional ; transformarea structurilor industriale prin industrializarea țărilor în curs de dezvoltare, adoptarea unor politici de limitare în cadrul țărilor industrializate și redistribuirea capacităților industriale din țările industrializate spre țările în curs de dezvoltare ; participarea țărilor în curs de dezvoltare la deciziile referitoare la sistemul monetar internațional ; creșterea ajutorului oficial pentru dezvoltare.

Cîteva prevederi esențiale ale Strategiei vizează încurajarea politicilor și măsurilor capabile să confere o mai mare eficiență eforturilor depuse de țările în curs de dezvoltare pentru a-și mări producția de alimente, a-și întări potențialul științific și tehnic, a-și valorifica resursele umane și, în special, a asigura generalizarea educației și a elimina ori, cel puțin, a reduce analfabetismul. Întrucît țelul principal al acestor eforturi este „permanenta ridicare a

bunăstării întregii populații pe baza participării ei depline la dezvoltare și a unei repartizări echitabile a fructelor dezvoltării“, ele trebuie să se încadreze într-o formă de dezvoltare care să țină seama de toate aspectele economice și sociale. Accentul pus în textul Strategiei pe multiplicitatea și complementaritatea variatelor aspecte ale dezvoltării precum și pe rolul populațiilor implicate reflectă elemente esențiale ale teoriei recente a dezvoltării.

Rezultă că adevărata dezvoltare nu poate fi decît un proces venit din interior, dorit și realizat de toate forțele vitale ale unei națiuni. În acest sens, ea trebuie deci să cuprindă toate dimensiunile vieții și să implice toate energiile unei comunități în cadrul căreia fiecare individ, fiecare categorie ocupațională și fiecare grup social sînt chemate să participe la efortul general și să-și primească partea din beneficiile obținute.

Dezvoltarea nu mai poate fi deci considerată doar din punctul de vedere al performanțelor economice și al sporirii bunurilor materiale. Desigur, creșterea economică și producția de bunuri materiale vor avea întotdeauna o importanță vitală, căci ele singure pot asigura în mare măsură bunăstarea generală ; dar trebuie să servească unor scopuri conștient acceptate de toată lumea, care îmbogățesc viața fiecăruia, dezvoltă capacitățile creatoare ale întregii populații și își au rădăcinile în cultură, cu tot

La izvoarele viitorului

ceea ce aceasta implică referitor la constanța cu sine însuși și receptivitatea la progres.

O conștientizare crescîndă asupra importanței pe care dimensiunea culturală o prezintă pentru dezvoltare se impune astfel ca o realitate majoră a timpului nostru. Atunci cînd apar probleme importante, a căror soluționare necesită mereu mai multe acțiuni la nivel planetar, cînd stilurile de viață tind să se uniformizeze sub presiunea industrializării și ca rezultat al proliferării mijloacelor rapide de comunicare, popoarele redescoperă ceea ce le face să fie deosebite.

Cu alte cuvinte, cultura și dezvoltarea sînt inseparabile. Este neîndoielnic faptul că multe proiecte au eșuat tocmai pentru că au acordat prea puțină atenție acestei corelații. Nici o concepție asupra dezvoltării nu va avea un impact de durată asupra unei societăți dacă nu va ține seama de experiența proprie acestei societăți, adică de cultura ei.

Puternic înrădăcinată în valorile fiecărui popor și în imaginea pe care acesta o are despre propriul său viitor, dezvoltarea poate fi considerată o încercare de a interioriza dinamica schimbărilor tehnologice, cu alte cuvinte, de a face ca știința și tehnologia să servească interesele colectivității și bunăstarea tuturor membrilor săi, ajutîndu-i să-și îndeplinească cele mai adînci aspirații materiale și spirituale. De aceea, trebuie stimulată și organizată creativitatea so-

cială, pentru a permite ca fiecare individ să participe la alegerile făcute în numele colectivității căreia îi aparține, să aibă o viziune clară asupra Țelurilor și obiectivelor naționale, asupra acțiunilor care se impun și, totodată, asupra sacrificiilor și concesiilor ce trebuie făcute pentru a atinge aceste Țeluri.

Pacea și cursa înarmărilor

În acest moment al analizei pare esențială formularea unei întrebări : este oare posibil să facem față problemelor fundamentale cu care se confruntă omenirea, în special problemei dezvoltării, concepute în termeni planetari, atîta timp cît societățile umane sînt asmuțite unele împotriva altora, iar deasupra omenirii plutește pericolul unui război nuclear, adică al anihilării ?

Natura războiului s-a schimbat în zilele noastre. Cantitatea și capacitatea distructivă a armelor nucleare moderne ca și a armelor chimice și biologice sînt atît de mari, încît un conflict

Pacea și cursa înarmărilor

între marile puteri, în care astfel de arme ar fi inevitabil folosite, ar duce la distrugerea omenirii. Ceea ce distinge radical epoca noastră de epocile care au precedat-o este această capacitate a rasei umane de a se autodistruge. O situație unică în istoria omenirii, care trebuie amintită neîncetat într-un moment în care, uneori, se susține că, în condițiile rachetelor nucleare tactice, un conflict nuclear ar putea fi limitat, iar consecințele lui depășite. Practic, nimeni nu poate garanta că, odată declanșat, pîrjolul nuclear ar putea fi limitat. Consecințele exploziilor atomice ar fi atît de ample, încît pragul dincolo de care distrugerile devin mortale pentru întreaga omenire ar risca să fie în scurt timp atins.

De zeci de ani oamenii de știință au lansat avertismente după avertismente asupra consecințelor iremediabile ale unui conflict nuclear. Un exemplu relativ recent de asemenea avertismente este declarația unui grup de savanți care sublinia că unul dintre aspectele cele mai nefaste ale unui război nuclear ar fi imposibilitatea de a acorda asistență medicală eventualelor supraviețuitori, sortiți astfel unei morți sigure : „O examinare obiectivă a situației medicale care ar urma unui război nuclear duce la o singură concluzie : a-l preveni este singura

noastră scăpare”¹. Este de aceea imperios necesar ca războiul, în general, și războiul nuclear, în special, să fie prevenit. Nici o miză nu poate justifica un conflict care s-ar putea sfârși prin exterminarea speciei umane.

În același timp, nu trebuie să se piardă din vedere că armele chimice ori biologice moderne reprezintă de asemenea un pericol extrem de grav. În cazul primelor, este vorba de gaze neurotoxice apropiate insecticidelor; unele se inhalează, altele pătrund prin piele, ambele tipuri putînd să paralizaze în cîteva clipe sistemul respirator și să provoace moartea prin asfixiere. În cazul ultimelor, este vorba de răspîndirea de viruși și bacterii — unele putîndu-se recombina genetic — în stare să provoace pe scară largă boli mortale ca tifosul, encefalita, variola, ciuma bubonică sau antraxul pulmonar. Astfel de arme sînt, desigur, interzise de Protocolul de la Geneva din 1925 cu privire la gaze și alte arme chimice și de Convenția privitoare la armele biologice din 1972. Se pare că există state care fac cercetări în domeniul armelor de acest fel și, probabil, le produc sau dețin stocuri. Pericolul este cu atît mai mare cu cît, în special în cazul armelor biologice, costurile de producție sînt reduse, întrebuințarea nu presupune mijloace tehnologice speciale, iar capacitatea de distrugere a vieții este enormă.

¹ Declarația asupra consecințelor întrebuințării armelor nucleare. Academia Pontificală de Științe, oct. 1981.

Există multe inițiative, atît în cadrul sistemului Națiunilor Unite cît și în contextul negocierilor bilaterale, vizînd reducerea pericolelor ce decurg din dezvoltarea armelor nucleare; au fost încheiate înțelegeri și tratate, referitoare mai ales la interzicerea testării anumitor tipuri de arme nucleare ori la limitarea anumitor armamente. Multe organizații și asociații de diferite orientări, bărbați și femei cu concepții politice și religioase, cu ideologii diferite își afirmă cu tot mai multă putere îngrijorarea în fața riscului pe care-l comportă pentru omenire posibilitatea unui conflict nuclear.

Dar această amenințare continuă să planeze asupra relațiilor internaționale. După 40 de ani de la explozia primei bombe atomice la Hiroșima, cinci țări posedă arme nucleare, cel puțin oficial și, desigur, într-o măsură inegală, dar se pare că și alte țări dețin, sînt pe punctul de a avea sau au mijloacele necesare pentru a obține arme nucleare. Stocul mondial de arme nucleare este apreciat la aproximativ 50 000. În ceea ce privește restul lumii, „echilibrul terorii” menținut între puterile care posedă cele mai multe și cele mai destructive arme, în afara pericolului pe care-l reprezintă și a resurselor pe care le irosește, duce inevitabil la încercarea de a stabili sau consolida sfere de influență. Consecințele sînt contradictorii, negative, însă, în cele mai multe cazuri — fie că e vorba de blocarea evoluției dorite de popoare sau de

processe destabilizatoare ale căror consecințe sînt suportate de aceleași popoare, în timp ce interesele reale, cum ar fi problema păcii, deși le privesc în mod direct, rămîn în afara puterii lor de acțiune.

Tocmai în acest context trebuie privite numeroasele conflicte locale ce au avut loc după sfîrșitul celui de-al doilea război mondial, în care sînt implicate mai ales țările în curs de dezvoltare și care au pricinuit moartea a milioane de oameni. Multe dintre aceste conflicte s-au născut din voința popoarelor din colonii ori din fostele colonii de a-și cîștiga independența ori de a rezista presiunilor externe care le amenințau libertatea. Altele, trebuie admis, au o origine mult mai complexă : se datoresc fie unor confruntări înăuntrul națiunilor, fie unor dispute între națiuni, dar toate sînt agravate, dacă nu chiar provocate, de antagonismele existente în cadrul comunității mondiale.

Cursa înarmărilor, născută de cele mai multe ori din dorința de dominație ori dintr-un sentiment de insecuritate pe care, departe de a-l domoli, nu face decît să-l întărească, poartă în sine impulsul propriei accelerări. Incontestabil, ea a devenit un fenomen care, prin dimensiunile și implicațiile sale, domină scena internațională. Cheltuielile militare totale se ridicau în 1982 la peste 700 miliarde de dolari — o sumă enormă irosită fără rost, căci nu mărește deloc securitatea celor care achită factura :

echilibrul se stabilește, pur și simplu, la niveluri tot mai înalte.

S-a observat că totalul cheltuielilor militare reprezintă cam de 20 de ori mai mult decît totalul oficial al ajutoarelor pentru dezvoltare. Întreaga desfășurare a lucrurilor s-ar schimba dacă o parte substanțială din resursele absorbite în prezent de cheltuielile militare ar putea fi destinată dezvoltării.

Țările în curs de dezvoltare sînt și ele nevoite să atribuie cheltuielilor militare resurse disproporționate comparativ cu mijloacele de care dispun. Actele de agresiune repetate la care sînt supuse unele dintre ele și amenințările de a fi recucerite le obligă să-și întărească un potențial militar la care multe dintre ele ar renunța cu bucurie. Pentru a-și putea păstra independența încă vulnerabilă, aceste țări se văd nevoite să achiziționeze circa 75% din armele care fac obiectul importului mondial. Desigur, dacă aceste fonduri, care sînt o dată și jumătate sau chiar de două ori mai mari decît cheltuielile destinate educației și sănătății, nu ar fi folosite pentru procurarea de arme, ele ar putea fi afectate unor scopuri care să contribuie la dezvoltare.

Cît privește țările dezvoltate, este de la sine înțeles că o reducere a cheltuielilor pentru înarmare, ușurînd bugetele naționale, ar permite soluționarea unor probleme sociale, absorbirea enclavelor de sărăcie și ar face posibilă

creșterea simțitoare a ajutorului pentru dezvoltare.

Ar mai trebui menționat că această cursă a înarmărilor antrenează în prezent resurse umane prețioase și, în special, un mare număr de oameni de știință cu înaltă pregătire. Numărul oamenilor de știință și al inginerilor, dintre cei mai buni din lume, angajați permanent în activități militare de cercetare-dezvoltare este apreciat la 400 000—500 000. Circa o pătrime din cheltuielile de cercetare-dezvoltare este destinată pe plan mondial scopurilor militare. Unele surse apreciază că proporția ar reprezenta chiar 40%. Este o orientare care abate activitatea științifică de la scopul ei firesc — îmbunătățirea condiției umane. Dacă acest imens potențial de cercetare și dezvoltare ar fi întrebuințat pentru bunăstarea omului, s-ar înregistra progrese considerabile în rezolvarea unor probleme majore ale omenirii, cum sînt cele din domeniul sănătății, educației ori producției agricole. Evident, o astfel de reorientare comportă o dimensiune etică și este unul dintre elementele esențiale care polarizează dezbaterile actuale asupra sarcinilor științei și tehnologiei.

La un nivel mai general, preocupările etice nu pot fi dissociate de eforturile îndreptate spre construirea păcii, care înseamnă mult mai mult decît lipsa războiului. Pacea are un conținut

pozitiv care implică dreptate în relațiile dintre societăți și recunoașterea egalității și demnității tuturor popoarelor și culturilor. Ea este deci sinonimă în special cu respectul față de drepturile fundamentale ale omului și dreptul la autodeterminare al tuturor popoarelor.

Drepturile omului

Deși noțiunea de drepturi ale omului s-a lărgit ca sferă de cuprindere și conținut în ultima perioadă istorică, incluzând atât drepturile civile și politice cât și drepturile economice, sociale și culturale, deși în prezent dorința de pace, de dezvoltare este și ea percepută în termeni de drept, deși există o recunoaștere tot mai largă a faptului că nu numai indivizii, ci și popoarele și, în ultimă analiză, întreaga omenire ar trebui să se bucure de drepturi specifice, nu este mai puțin adevărat că lumea de azi, la mai bine de 36 de ani de la adoptarea Declarației Universale a Drepturilor Omului,

Drepturile omului

prezintă o imagine care sub anumite aspecte este extrem de îngrijorătoare.

Se mai înregistrează încă violări masive ale drepturilor omului ; printre cele mai grave trebuie menționat o dată în plus regimul de apartheid care se menține în Africa de Sud, în ciuda repetatelor condamnări venite din partea comunității internaționale. Acest regim continuă să instituționalizeze rasismul și să nege, prin însăși existența sa, cel mai de seamă principiu pe care se întemeiază drepturile umane : unitatea speciei umane și demnitatea egală a tuturor ființelor omenesti. Persistența focarelor de conflicte armate pe care acesta le întreține la granițele sale este o dovadă suficientă, dacă mai este nevoie de dovadă, că o societate bazată pe desconsiderarea drepturilor omului nu poate fi decât un factor de conflict în cadrul comunității internaționale. Mai mult, rasismul se mai manifestă încă în multe alte locuri, îmbrăcînd diferite forme, deschise ori insidioase ; el determină procese de discriminare, marginalizare și exploatare, în special în domenii cum sînt cele ale condițiilor de locuit, sănătății, educației și, mai presus de toate, în domeniul folosirii forței de muncă. Conflicte similare sînt generate în unele cazuri de prejudecăți etnice ori religioase.

Dreptul popoarelor la autodeterminare este de asemeni serios încălcat. Unele popoare mai sînt încă politic subjugate, ca urmare a unor

condiții istorice mai vechi ori, uneori, mai recente. Dreptul la identitate continuă să le fie refuzat multor comunități.

Așa cum s-a arătat mai înainte, există în lume aproape 10 milioane de refugiați a căror situație este deosebit de dramatică date fiind condițiile lor precare de viață, dezrădăcinarea lor și greutatea pe care le întâmpină în găsirea unor soluții viabile în actuala conjunctură politică și economică.

Nu mai puțin neliniștitoare este situația libertăților individuale, care sînt încălcate în diferite feluri, fie prin terorismul orb, care atențează chiar împotriva inocenților, în numele unor aspirații și principii particulare, fie prin autorități instituite. În multe țări, autoritățile au îngădit libertățile politice și libertatea de asociere și reprimă mișcările de opoziție. În unele cazuri, însăși legea este folosită împotriva drepturilor omului, spre exemplu printr-o legislație retroactivă, represivă, printr-o interpretare abuzivă a noțiunii de securitate națională ori prin instituționalizarea măsurilor de urgență. Există o tendință neliniștitoare de a „criminaliza” opoziția prin aducerea dezacordului politic sub incidența Codului penal. În același fel, garanțiile juridice normale sînt ridicate, ceea ce are drept urmare extinderea diferitelor forme de detenție fără judecată.

Poate chiar mai gravă este tendința de a adopta, în paralel cu represiunea oficială și

legală, unele procedee care eludează legalitatea și puterea statului, prin practica ocultă a răpirii sau asasinatelor, ai căror făptași se bucură de un fel de impunitate.

De altfel, deși prohibite de lege în majoritatea statelor, tortura și, într-un plan mai general, tratamentul umilitor și degradant se mai practică încă. În unele locuri ele sînt exercitate aproape sistematic atunci cînd sînt arestați suspectii, în timpul interogatoriilor și detenției.

Conștientizarea tot mai puternică a comunității internaționale asupra gravității unor astfel de practici a făcut ca Adunarea Generală O.N.U. să creeze recent un Fond de contribuții voluntare pentru victimele torturilor, care suferă de urmările tratamentului la care au fost supuse : boli somatice, tulburări mintale și îmbătrînire prematură.

Dar nici denunțarea violărilor drepturilor omului nu poate să nu se resimtă de clivajele politice ale lumii. Spre exemplu, chiar aceia care-și manifestă indignarea față de anumite acțiuni tind să minimalizeze altele, poate la fel de grave, deoarece regimurile responsabile pentru aceasta au aceeași orientare sau le servesc interesele. Pericolul acestor atitudini față de violarea drepturilor omului este că pot stimula instaurarea unei complaceri a conștiințelor ; trebuie să le opunem insistența necondiționată asupra respectării drepturilor omului, indiferent de judecata politică ce poate fi apli-

cată uneia sau alteia dintre situațiile particulare. Libertatea individuală și libertatea popoarelor sînt cele două fețe ale aceleiași monede. Această problemă, ca și cele ale dezvoltării și păcii, privesc fiecare ființă umană în parte și specia în ansamblu.

Mediul înconjurător și resursele naturale

Există un alt plan în care destinele individuale și destinul colectiv al umanității apar, de acum înainte, ca intim legate prin rețele complexe de interacțiuni : acela al relațiilor dintre om și natura care-i oferă resursele necesare vieții și activităților sale, cadru de neînlocuit al existenței omului ca ființă vie.

În acest sens, a existat mult timp tendința de a îndrepta atenția spre influența exercitată de cadrul de viață asupra dezvoltării societăților umane, modului lor de a organiza și utiliza pămîntul, diferitelor tipuri de habitat, precum și asupra comportamentului și mentalităților oamenilor cu privire la condițiile de mediu.

Acum atenția este îndreptată, ca rezultat al unei noi conștiințe, afirmate mai ales în deceniile din urmă, și spre presiunile pe care activitățile umane, bazate pe progresul tehnologic, le exercită asupra mediului înconjurător, fie prin consumul necontrolat de resurse și spațiu, fie prin producerea unor deșeuri pe care natura nu le mai poate absorbi fără a suferi efecte profunde. Epuizarea sau penuria anumitor resurse neregenerabile, esențiale pentru activitatea umană, distrugerile ireversibile ce pot amenința echilibrul biosferei — acestea sînt riscurile majore pe care le prezintă relațiile dintre om și natură.

În ultimii ani, s-au întreprins numeroase studii asupra aspectelor tehnice și cantitative ale acestor probleme; aceste studii, dintre care unele au avut un ecou deosebit, au urmărit mai ales să prevadă evoluția viitoare a consumului de resurse minerale, extrapolînd adesea tendințele actuale; au încercat de asemenea să evalueze resursele disponibile, certe sau probabile, posibil de exploatat cu tehnologiile existente sau necesitînd noi tehnologii rentabile în condițiile actuale sau numai în condiții foarte diferite. Problemele sînt legate de o serie întreagă de parametri, ei înșiși strîns dependenți de progresul științific și tehnologic: tipurile de resurse pe care activitățile omenesti le vor solicita în viitor, posibilitățile de a găsi înlocuitori pentru resursele rare, tehnici de extrac-

ție mai eficiente precum și progresul cunoașterii în științele geologice, permițînd descoperirea unor noi resurse. În legătură cu acest ultim aspect, este necesar să subliniem interesul prezentat de tehnologiile de teledetecție, care facilitează studiile geologice. Luînd în considerație toți acești factori, este puțin probabil ca lumea să fie amenințată în viitorul apropiat de o penurie gravă.

Totuși, în cazul particular al resurselor energetice, dată fiind importanța lor hotărîtoare și faptul că, în deceniile următoare, consumul lor va crește iar rezervele de petrol și gaze vor scădea în cursul unei perioade care este greu de apreciat, dar care poate fi evaluată mai cîrînd în termeni de decenii decît de secole, este necesar să ne gîndim, pe termen mediu, la tranziția spre alte surse de energie. Este vorba de trecerea de la actuala economie, bazată în principal pe consumul de hidrocarburi, la o economie bazată pe resurse mai diversificate, în special regenerabile. Pe termen lung, aceasta însemnînd după primele decenii ale secolului XXI, poate fi gîndită folosirea masivă a unor resurse regenerabile și virtual nepuizabile, cum sînt fuziunea nucleară și energia solară.

Pe termen mediu, deci, obiectivul trebuie să fie efectuarea tranziției într-un mod controlat și acceptabil din punct de vedere ecologic și, în acest scop, rezolvarea problemelor legate de schimbările tehnologice dar, în același timp și

în special, de schimbările economice și sociale necesare. Principalele măsuri ce se impun pentru a economisi energia și a evita risipa, mai ales în țările industrializate, vizează în special : utilizarea unor procedee care să consume mai puțină energie și, neîndoielnic, stiluri de viață mai modeste ; dezvoltarea unor surse de energie cum sînt cărbunile și fisiunea nucleară (deși ultima ridică probleme complexe, mai ales legate de riscul accidentelor și depozitarea deșeurilor radioactive) ; dezvoltarea surselor de energie regenerabile, încă de pe acum accesibile, în special a resurselor la scară redusă, potrivite pentru țările care dețin sisteme de distribuție mai puțin centralizate (energie geotermală, mici stații hidroelectrice, centrale termice pe bază de turbă, generatoare solare și eoliene, biogazul etc.).

În ceea ce privește resursele pămîntului și mediul înconjurător, în ciuda unor semne de îmbunătățire a situației poluării atmosferice în unele dintre cele mai mari aglomerări urbane, există destule motive de îngrijorare. Zone întinse sînt amenințate cu deșertificarea, salinizarea și eroziunea solului ; suprafețele de pămînt în care producția scade serios datorită deșertificării sînt evaluate la cel puțin 6 milioane de hectare anual.

Aceasta contribuie la agravarea situației alimentare a unei mari părți a omenirii, în condițiile în care creșterea populației duce la ne-

cesități tot mai mari. Creșterea producției agricole este impusă, la nivel planetar, de nevoile de hrană ale celor peste 4 miliarde de ființe umane care, la sfîrșitul secolului, vor depăși cifra de 6 miliarde. O asemenea creștere obligă la introducerea în circuitul agricol a terenurilor neutilizate, la extinderea irigațiilor și, mai ales, la mărirea randamentului. Dar și aici resursele trebuie rațional folosite dacă vrem ca ceea ce se face să nu fie compromis sau chiar anulat prin deteriorarea solului.

Pe de altă parte, despăduririle progresează, și aceasta mai ales în zonele tropicale, unde pădurile se reduc cu cca 10 milioane de hectare pe an ca rezultat al deștelenirilor, motivate prin extinderea suprafețelor cultivate, și al tăierilor, efectuate pentru a furniza lemne de foc și cherestea pentru export. Consecințe grave pot rezulta prin dispariția unor specii de plante și animale, care sărăcesc zestrea genetică a planetei, ca și prin degradarea, adesea ireversibilă, a solului.

Un alt domeniu vital este acela al resurselor de apă. Deși acestea există încă din abundență, un foarte mare număr de oameni nu au acces la apă de băut : în 1980, numai 29% din populația rurală mondială avea acces la o apă de calitate satisfăcătoare și numai 13% a beneficiat de apă filtrată ; în centrele urbane, procentele erau de 75% și, respectiv, 56%. Lipsa resurselor de apă, care se face simțită în nu-

meroase regiuni, însoțită adesea de o folosire irațională a resurselor încă existente, afectează dezvoltarea economică și progresul social. În pofida a ceea ce s-a realizat în domeniul controlului poluării, râurile și lacurile sînt încă amenințate cu poluarea de activitățile industriale și chiar de cele agricole.

La fel de mare este și îngrijorarea în legătură cu schimbările de climă. Chiar dacă este dificil, dacă nu imposibil, să se formuleze aprecieri cu privire la unele tendințe generale clare, recurența perioadelor de secetă excesivă în unele regiuni ale lumii este o realitate izbitoare. Pe de altă parte, concentrarea crescîndă a dioxidului de carbon și a clorofluorcarbonului în atmosferă, a compușilor de azot și sulf în troposferă are efecte ce merg de la schimbări în ecoclimat, în circuitul apei și în balanța ecologică, pînă la perturbări mai grave în macroclimat. În acest sens, merită să subliniem rolul pădurilor tropicale în purificarea generală a atmosferei. Restrîngerea progresivă a suprafețelor acestor păduri poate avea urmări grave în ceea ce privește calitatea aerului care circulă în jurul Pămîntului.

În deceniile următoare este probabilă creșterea considerabilă a activităților umane legate de oceane. Este adevărat, specialiștii în istorie și geografie au evidențiat de multă vreme importanța mărilor, îndeosebi în dezvoltarea anumitor civilizații, rolul lor în reglarea cli-

mei și potențialul pe care îl prezintă pentru viața umană ; dar de cînd omul are posibilitatea de a privi Pămîntul din spațiu, ideea că el reprezintă planeta „Ocean“ a dobîndit o realitate concretă, intuitivă. Două treimi din suprafața planetei sînt acoperite de mări și oceane, dar ele continuă să fie insuficient explorate, cu toată importanța lor economică tradițională și cu toate cercetările efectuate în ultimele decenii. În măsura în care bogățiile oceanelor încep să fie utilizate, devine tot mai acută problema conservării resurselor piscicole și a protecției mediului marin în zone mereu mai întinse. De fapt, apare un nou tip de relație între societățile umane și oceane. Se dezvoltă tot mai mult exploatarea resurselor minerale și energetice de pe platformele continentale ; explorarea și utilizarea resurselor minerale din fundul oceanelor, considerate „patrimoniu comun al umanității“, sînt pline de promisiuni și reprezintă totodată o provocare la adresa tehnologiei viitorului. Oamenii învață să muncească sub apă și să controleze dezvoltarea resurselor vii ale mării, ca în cazul acvaculturii, ceea ce ne face să ne gîndim, prin analogie, la procesul care, cu zeci de mii de ani în urmă, a dus la domesticirea animalelor și la dezvoltarea agriculturii.

În toate domeniile la care ne-am referit, apare esențial rolul cercetării științifice ca izvor de cunoaștere și bază pentru folosirea ra-

țională a resurselor. În deceniul actual, mai ales în contextul cooperării internaționale, cercetarea științifică trebuie să fie orientată spre studierea capacității de regenerare și înnoire în cadrul ecosistemelor, continuând inventarierea resurselor, analizând consecințele felului în care ele sînt folosite, examinînd formele de utilizare a pămîntului și explorînd sistematic domenii încă insuficient cunoscute, cum ar fi acela al mării.

Dar modul nostru de a gîndi asupra mediului înconjurător, cadru de desfășurare a vieții omului, nu poate ignora problemele ridicate de evoluția demografică. Între 1950 și 1975, populația mondială a crescut de la 2,5 la 4 miliarde — o creștere fără precedent în istoria omenirii. În 1985, este estimată la 4,8 miliarde, iar în anul 2000 va ajunge, probabil, la 5,9—6,3 miliarde. Este adevărat, media acestei creșteri va diferi de la o regiune la alta. Creșterea populației va fi mult mai mare în țările aflate în prezent în curs de dezvoltare, a căror pondere în populația mondială va spori considerabil, în timp ce aceea a țărilor industrializate va scădea. Este într-adevăr de așteptat, conform diferitelor ipoteze de prognoză ca, în anul 2000, țările în curs de dezvoltare să atingă un total între 4,7 și 5,1 miliarde de locuitori (față de 3,0 miliarde în 1975), iar țările industrializate un total de 1,2—1,3 miliarde (față de 1,1 miliarde în 1975). Structura de vîrstă a di-

feritelor populației va evolua de asemenea în mod diferențiat: vom asista la o creștere a proporției tinerilor în țările în curs de dezvoltare și la o îmbătrînire a populației în cele mai multe țări industrializate. În orice caz, a face față nevoilor unei populații aflate în creștere și în schimbare a structurii de vîrstă, cu toate consecințele care decurg de aici, a utiliza potențialul pe care această populație îl va reprezenta — iată un dublu obiectiv a cărei importanță va fi majoră în cursul deceniilor următoare.

Aceste preocupări trebuie situate în contextul problemelor sociale și ale dezvoltării, care au o importanță hotărîtoare în ceea ce privește mediul înconjurător. Într-adevăr, căci la baza tuturor acestor probleme se găsesc de fapt formele de producție și consum din societățile industriale. În logica pur tehnică și economică a industrializării, așa cum a fost ea în general concepută, mediul înconjurător și resursele naturale sînt tratate ca simple instrumente ce servesc creșterii economice. Goana după profituri mari și rapide face ca pagubele aduse mediului să fie ignorate. Și, în această situație, societatea în ansamblu, la nivelul național și internațional, este cea care trebuie să suporte costurile respective, neglijate de calculul economic. O asemenea comportare, care duce la o nestăvilită și, s-ar putea spune, lipsită de orice scrupule exploatare a resurselor naturale, dă

naștere unor grave urmări. În multe țări ale lumii a treia ea determină o supraexploatare a resurselor naturale, nocivă pe termen lung, fie că este vorba de resurse vii ca pădurile sau peștii, fie că privește resursele minerale, existind în cantități limitate.

Dar și situațiile de subdezvoltare au, prin ele înseși, implicații nefaste asupra mediului înconjurător. Sărăcia duce la suprautilizarea sau la folosirea irațională a capacităților productive ale ecosistemelor, solului, apei și pădurii. Ea duce de asemenea la o extindere necontrolată a urbanizării, care a devenit în prezent o problemă majoră în numeroase țări.

În țările industrializate urbanizarea a fost însoțită de costuri economice și sociale considerabile: supraaglomerarea infrastructurilor, greutatea de transport, poluarea aerului și zgomot; a condus la apariția, la periferia sau chiar în centrul orașelor, a unor cartiere ale dezmoșteniților în care populația, aparținând de cele mai multe ori minorităților etnice sau lingvistice, întâmpină mari greutăți în integrarea în viața socială și culturală. În ceea ce privește urbanizarea actuală în lumea a treia, aceasta se caracterizează mai ales prin rapiditate și amploare; în condițiile unei puternice creșteri demografice, ea este accelerată de exodul spre orașe al populațiilor rurale, sub imperiul necesității — lipsuri alimentare, foamete, uneori distrugerea sistemelor tradiționale

de producție — sau mîinate de speranța, cel mai adesea iluzorie, a unei vieți mai bune. În felul acesta se nasc imense aglomerări în care milioane de oameni trăiesc într-o neagră sărăcie. Neajunsurile de care suferă aceste aglomerări sînt unanim cunoscute: locuințe insalubre, mahalale sordide, mormane de gunoi, lipsa apei potabile și a locurilor de petrecere a timpului liber. Locuitorii acestor zone sînt, într-o foarte mare măsură, victime ale șomajului, iar fenomene ca prostituția și delincvența prind aici cu ușurință rădăcini.

Pentru prima dată în istorie, lumea a treia a depășit țările industrializate în ceea ce privește numărul de orașe cu peste un milion de locuitori. După aprecierile Națiunilor Unite, numărul acestor orașe se va dubla înainte de sfîrșitul secolului. Această rată crescîndă a urbanizării face necesară adoptarea unor politici ferme de planificare menite să îmbunătățească, în zonele rurale, condițiile de viață, eliberînd populația de numeroasele greutăți care apasă asupra ei, mărind productivitatea muncii, mai ales în agricultură, oferind oamenilor posibilități mai largi de acces la educație și încurajînd activitățile generatoare de posturi de muncă. Asemenea politici ar trebui să vizeze, de asemenea, implementarea în zonele urbane a structurilor necesare pentru ca noii veniți să se poată adapta la un cadru și un stil de viață

radical diferite și să se bucure de posibilități de promovare socială.

Problemele mediului înconjurător nu pot fi în nici un caz privite în afara actualelor forme ale diviziunii internaționale a muncii și a constrângerilor impuse de sistemul economic internațional. Unul dintre obiectivele principale ale instaurării unei noi ordini economice internaționale este tocmai controlul țărilor în curs de dezvoltare asupra propriilor resurse naturale. Pare de aceea deosebit de important ca țările în curs de dezvoltare să poată dobîndi și să-și poată crea mijloacele de inventariere a resurselor proprii, să-și asigure pregătirea și specializarea cadrelor proprii, astfel încît acestea să fie capabile să aleagă cele mai potrivite căi pentru a utiliza resursele în așa fel încît să satisfacă nevoile popoarelor lor și să sporească potențialul lor de progres fără a zdruncina echilibrul biosferei.

Dar acest obiectiv nu poate fi separat de ideea unui cod etic mondial al mediului înconjurător, întemeiat pe utilizarea judicioasă a resurselor pe care planeta le oferă și pe care inventivitatea umană reușește să le descopere și să le pună în valoare.

Un astfel de scop poate implica, pe termen lung, schimbări în modul în care sînt folosite resursele în majoritatea țărilor lumii, cerînd eventual schimbări profunde în comportament

și recunoașterea primatului unor valori cum sînt solidaritatea și echitatea, cu referire nu numai la oamenii care trăiesc azi, ci și la cei care vor veni după noi, în opoziție cu tipul de comportament călăuzit numai de interesul imediat.

Comunicarea între oameni și între culturi

Dacă biosfera va trebui privită de acum înainte ca un spațiu unitar al întregii specii umane, colectiv responsabilă pentru protecția și administrarea ei, este de asemenea tot mai evident că recente evoluții au făcut lumea mereu mai unitară în privința comunicării și a schimburilor dintre oameni și culturi.

Nenumărate rețele de comunicare au apărut și s-au consolidat o dată cu răspîndirea în întreaga lume a tehnologiilor de producție, conducere și organizare, cu intensă circulație a bunurilor și a oamenilor, cu progresul rapid al telecomunicațiilor și informaticii și cu masiva

Comunicarea între oameni și între culturi

creștere a volumului de mesaje difuzate de mass media în întreaga planetă. În viața cotidiană, oamenii intră din ce în ce mai des în contact cu alte culturi, descoperind alte valori și observînd atitudini cu care nu erau obișnuiți, cunoscînd astfel multiplele fațete ale umanității. În curînd, datorită televiziunii prin satelit, lumea va deveni un cîmp total deschis în care cunoștințele vor fi larg difuzate și în care intruziunea altora pînă și în cel mai neînsemnat cămin va deveni permanentă. Este o evoluție ale cărei consecințe nu pot fi încă prevăzute în totalitate, dar pentru care se pare că este necesar să fim pregătiți, deoarece va produce un considerabil impact asupra vieții oamenilor și relațiilor internaționale.

Transformările actuale și perspectivele viitoarelor schimbări majore în domeniul comunicării și informațiilor nu sînt legate numai de dezvoltarea tehnologiilor noi, ci și de puterea și posibilitățile aparte născute din combinarea lor. Dar aceste schimbări introduc noi dimensiuni în gîndirea noastră despre comunicare și informații ca factori esențiali ce produc mutații în viața diferitelor societăți, despre posibilitățile pe care le oferă omului și problemele pe care le pot ridica.

Sîntem, în prezent, martorii demarajului hotărît al unei mișcări de convergență, chemate să se accentueze în anii ce vor veni, miș-

care ce împletește tehnologiile bazate îndeosebi pe sistemul binar cu perfecționarea semiconducătorilor, folosirea spațiului extra-atmosferic și dezvoltarea unor noi mijloace de transmitere. Aceste tehnologii transformă diferitele activități legate de informație. Posibilitățile de stocare a datelor, sunetelor și imaginilor se perfecționează datorită memoriei calculatoarelor și discurilor video ; capacitățile de prelucrare și calcul sînt considerabil mărite datorită microprocesoarelor ; posibilitățile de transmitere în spațiu cresc datorită sateliților de comunicație, iar pe pămînt și sub apă, datorită undelor de frecvențe înalte și fibrelor optice ; culegerea datelor capătă noi dimensiuni datorită tehnicilor de teledetecție. Asocierea tehnologiilor informatice și a tehnologiilor de comunicație face posibilă stabilirea și interconectarea unor rețele complexe care permit prelucrarea și transmiterea instantanee, în timp real, a informației.

Aceste tehnologii contribuie la transformarea societăților și la orientarea evoluției lor spre o tot mai mare complexitate. Comunicațiile și informația pot fi considerate într-adevăr sistemul nervos al societății contemporane ; ele sînt indispensabile în activitățile sociale, în special în problemele economice, joacă un rol esențial în tranzacțiile financiare și activitățile bancare, în dezvoltarea comerțului, a transportului terestru, aerian și naval, a sistemelor de sănătate publică și administrative, precum și a sis-

temului militar. Orice putere politică este plasată în mod necesar în centrul unui sistem complex de comunicații și informație, întrucît orice decizie implică într-o măsură sporită un volum tot mai mare de informații care se schimbă neîncetat și orice politică trebuie explicată și justificată spre a putea fi acceptată.

Comunicarea și informațiile luate în sensul cel mai larg, de activități ce implică manipularea semnelor și simbolurilor, devin ele înseși sectorul cel mai substanțial de activitate în cadrul anumitor societăți. Industriile comunicării și informațiilor capătă în unele țări o importanță atît de mare, încît tind să devină predominante în formarea produsului național, depășind industria grea și prelucrătoare. Unii consideră de aceea că economia de mîine se va întemeia în special pe informații și că informația este pe cale de a deveni resursa de bază cu un rol major, mai important chiar decît cel al materiilor prime și energiei.

Importanța sporită a comunicării și informațiilor, ca și amploarea schimbărilor majore pe care acestea le aduc în viața societăților ne conduc spre aprecierea deplină a rolului lor în dezvoltarea societăților.

Impactul comunicării și informațiilor asupra educației apare astfel cu o mai mare claritate. După cum se știe, este aproape obișnuit ca, în anumite țări, copiii să capete informații difuzate de mijloacele audio-vizuale în timpul unor

perioade la fel de lungi, ori mai lungi chiar decît cele petrecute în clasă. Școala ca mijloc de transmitere a cunoștințelor se găsește deci și ea într-un alt context, foarte diferit de cel din trecut, fiind nevoită să asigure un fel de „neo-alfabetizare“, dezvoltînd capacitatea de a selecționa mesaje, de a le interpreta în mod critic, de a clasifica fluxul eterogen și discontinuu al informațiilor într-un corp organizat și coerent de cunoștințe. Mijloacele de informare pot sau ar putea, la rîndul lor, să constituie un excelent instrument de sensibilizare, motivare și pregătire a procesului de învățare. În plus, noile tehnologii au permis elaborarea multor materiale destinate învățămîntului și care contribuie la extinderea efectelor activității formative. Întrebuințarea lor și posibilele cîștiguri în timp, personal și eficiență pe care le presupun, împreună cu rolul calculatorului ca mediu și obiect de învățămînt constituie teme centrale ale reflecțiilor despre perspectivele metodelor și programelor educaționale. Toate aceste schimbări pot, într-adevăr, revoluționa atît natura nevoilor educaționale cît și căile posibile de a le satisface. De aici, importanța lor pentru viitor.

Dezvoltarea științifică și tehnologică este și ea influențată în mare măsură de creșterea cantitativă și calitativă a mijloacelor de comunicare și informare, fie că este vorba de capacitatea de investigare și de calcul, de circulația și utilizarea informațiilor științifice și tehnice

necesare specialiștilor, constituind un depozit de cunoștințe acumulate, fie de efortul de a sensibiliza publicul larg la problemele științei și tehnologiei sau de a dezvolta cultura științifică și tehnică.

Expresia culturală, individuală și colectivă, este de acum strîns legată de dezvoltarea industriilor culturale, care joacă un rol esențial atît în difuzarea lucrărilor cît și, tot mai mult, în producerea lor. Avîntul industriilor culturale permite, fără îndoială, accesul tot mai larg și mai direct al publicului la diferitele forme ale vieții culturale, conduce la intensificarea schimburilor dintre culturi care pînă mai ieri se ignorau reciproc, însă poate favoriza de asemenea o sărăcire a practicilor culturale, care se pot limita la ceea ce am putea denumi un consum pasiv. În afară de aceasta, natura însăși a acestor industrii conduce la selecționarea lucrărilor care circulă cel mai ușor și care își găsesc cele mai largi „piețe“ : efectul este un fel de uniformizare a producției culturale în întreaga lume. Industriile culturale pot, totuși, să joace un rol esențial în îmbogățirea reciprocă a diferitelor culturi : ele pot sprijini apariția și promovarea unor noi forme de creativitate și expresie, specifice tehnologiilor celor mai recente. Exemple în acest sens sînt video-discurile și calculatoarele, care reprezintă de pe acum instrumente de creație artistică inovatoare

și care au dus la apariția unor noi forme de expresie literară, plastică ori muzicală.

Rezultând din convergența diferitelor tehnologii aflate în interdependență și interacțiune, universul comunicării și informațiilor se prezintă ca o entitate schimbătoare, complexă și, într-o anumită măsură, omniprezentă. Direct ori indirect, ea influențează cele mai multe aspecte ale vieții societăților. Aceasta face ca marile diferențe dintre țări în privința capacităților de comunicare și informare să devină o problemă de mare gravitate. Țările cele mai slab echipate, în special țările în curs de dezvoltare, sînt lipsite de unele dintre cele mai eficiente mijloace de control asupra diferitelor aspecte ale procesului de dezvoltare. Progresul comunicării și informațiilor în țările în curs de dezvoltare, recunoscut ca necesar de comunitatea internațională, este privit ca o primă cerință pentru a se ajunge la o lume mai dreaptă și mai solidară precum și la o dezvoltare liberă a democrației în cadrul diferitelor societăți. Dacă ar fi mai bine dotate pentru a comunica, pentru a obține și a difuza informații, țările în curs de dezvoltare nu numai că și-ar face auzite vocile în concertul națiunilor, dar ar putea realiza și un progres mai mare în educație — în special în lupta contra analfabetismului — și ar putea să-și dezvolte potențialul științific și tehnologic, să-și îmbunătățească sistemul sanitar, să promoveze dezvoltarea rurală și să

combată mai eficient calamitățile naturale. Comunicarea și informațiile pot, de asemenea, ajuta aceste țări și, desigur, toate celelalte țări, să-și consolideze unitatea națională, să-și păstreze identitatea culturală și să asigure participarea sporită a populației la schimbările care au loc.

În această lume complexă a comunicării și informațiilor se pot distinge două grupuri de probleme : cele referitoare la mijloacele de comunicare în masă, axate pe strîngerea, circulația și difuzarea știrilor către marele public, și cele referitoare la informațiile specializate, îndeosebi științifice și tehnice, axate pe strîngerea, circulația și difuzarea datelor factice, numerice și bibliografice pentru uzul specialiștilor. Desigur, aceleași canale de transmisie și instrumente de comunicare pot fi folosite, spre exemplu, de agențiile și organele de presă sau de băncile de date, dar căile de abordare a conținutului sînt diferite. În primul caz, mesajul, chiar transmis prin mediile de informare, este o extindere a comunicării interpersonale simultane cu evenimentul, în timp ce în ultimul caz accentul este pus pe utilizarea diferitelor metode și instrumente pentru a alege și sistematiza informația astfel încît să o facă accesibilă și utilizabilă la momentul potrivit pentru scopurile ori nevoile specifice ale aceluia care o va folosi, fie el cercetător ori inginer, economist ori educator.

Este mai mult decât evident că cele două seturi de probleme se află în strînsă legătură: mijloacele de comunicare în masă recurg tot mai des la băncile de date, iar informațiile furnizate de ele pot, cu trecerea timpului, printr-un fel de sedimentare selectivă, să îmbogățească băncile de date. Invers, mijloacele de comunicare pot fi canale foarte eficiente de difuzare a informațiilor tehnice și științifice către utilizatorii potențiali.

Esența însăși a mijloacelor de comunicare comportă o relație dirijată, denumită adesea „verticală”, între emițător și receptor. Astfel, toate mass-media, fără excepție — presă, radio, televiziune, cinematograful — sînt capabile oriunde să-și exercite influența asupra cititorilor, ascultătorilor ori spectatorilor. O influență a cărei amploare și profunzime pot fi apreciate în mod diferit: reușesc oare mass-media să formeze opinii, să determine gusturile predominante, să hrănească imaginația colectivă, ori nu fac altceva decât să reflecte spiritul timpului? Oricum, mesajele circulă întotdeauna în același sens. Totodată, în toate societățile, mijloacele de comunicare în masă constituie subiectul unor nesfîrșite dezbateri între profesioniști și autorități, în toate formele lor, precum și miezul constantei dialecticii între strădania de a convinge și lumina și strădania de a anticipa așteptările publicului.

Asimetriei esențiale a comunicării prin mijloace de masă i se adaugă asimetrii legate de structurile naționale și internaționale, așa cum au fost ele modelate de istorie, continuînd să fie influențate de sistemele economice și sociale predominante. Căci comunicarea este o putere inegal distribuită atît pe plan național cît și internațional.

Fiecare țară își are propriii săi excluși sau dezmoșteniți în materie de comunicare, care nu participă decât rareori la elaborarea conținutului informației și nu au deloc acces la mijloacele de comunicare pentru a-și expune vederile și problemele. Astfel prăpastia dintre cei suprainformați și cei subinformați se adîncește continuu, în paralel cu dezechilibrul tot mai accentuat dintre emițătorii și receptorii de informație. Desigur, la nivel internațional, dezechilibrul în producția și circulația informației și programelor afectează în primul rînd relațiile Nord-Sud, dar poate fi regăsit și în cadrul fiecărei mari regiuni a lumii sau, chiar, în cadrul fiecărei țări. Nevoia de a scoate țările în curs de dezvoltare din starea de dependență în care se mențin încă în privința comunicării este astăzi larg recunoscută: 80% din știrile difuzate în lume provin din țările industriale și doar 10—30% dintre acestea privesc țările în curs de dezvoltare. Acest dezechilibru îl prelungește pe cel prezent în distribuirea cărților și programelor de radio și televiziune. Perpe-

tuarea unor astfel de inegalități are serioase consecințe economice, politice, sociale și culturale pentru țările cele mai defavorizate și constituie în același timp un obstacol major în calea cunoașterii reciproce dintre popoare și a înțelegerii internaționale. Țările cu mari capacități de producere și difuzare a informației au adesea tendința de a neglija alte culturi sau nu cunosc decât aspectele pitorești ori anecdotice ale acestora ; mesajele provenind din țările industrializate oferă adesea țărilor în curs de dezvoltare o imagine simplificată, uneori mutilată sau chiar inexactă, despre ele înseși. În felul acesta se perpetuează și uneori se accentuează stereotipuri și etnocentrisme, în timp ce un sentiment de nesiguranță poate duce la măsuri restrictive sau de apărare față de ceea ce este resimțit ca o amenințare la adresa comunităților mai vulnerabile. Aceleași temeri apar și într-o serie de țări industrializate care-și dau seama că, încet-încet, ajung și ele să folosească precumpănitor programe străine. O reducere a inegalităților prin dezvoltarea mijloacelor de comunicare proprii fiecărei țări și în special țărilor în curs de dezvoltare va duce fără îndoială la o circulație mai liberă și mai intensă a mesajelor, va contribui la progresul acestor țări și la o mai largă înțelegere internațională.

În ceea ce privește informația tehnică și științifică, există o relație circulară între emițător și receptor : primul prelucrează, fără să modi-

fice însă, informația oferită de cercetări fundamentale sau aplicate ori de practică, integrând-o într-un circuit de transmisie adecvat (bănci de date cumputerizate ori nu, fișiere în centrele de documentare ori în bibliotecile specializate, publicații). Din totalul informației la care are acces, utilizatorul este liber să selecționeze ceea ce îi este necesar pentru a afla mai mult despre subiectul care îl preocupă și a-și orienta în consecință propria cercetare ori activitate, la rîndul lor generatoare de noi informații. Informațiile tehnice și științifice joacă deci un rol vital în dobîndirea, stăpînirea și sporirea cunoștințelor și deprinderilor iar serviciile și sistemele însărcinate cu prelucrarea și difuzarea informațiilor constituie un instrument esențial în dezvoltarea societăților.

Odată cu progresul continuu al cunoașterii, informațiile cresc mereu în volum și varietate și toate societățile doritoare de progres trebuie să facă față necesității de a asigura funcționarea mecanismelor de stocare, prelucrare și difuzare a informației specializate, în special tehnice și științifice. Sistemele și serviciile de informare se dezvoltă mai ales în țările industrializate, unele dintre acestea deținînd o poziție privilegiată, în unele cazuri un monopol, atît în privința conținutului, rezultînd cel mai adesea din studiile și cercetările efectuate în țările respective, cît și în privința mijloacelor tehnice de stocare și difuzare a informației.

Multe țări trebuie să depășească diverse obstacole tehnice și dificultăți legate de prețuri pentru a avea acces la informație. Accesul mai liber și mai eficient la o informație mai convenabilă constituie o cerință obligatorie. Informația ar trebui să circule liber și fiecare țară ar trebui să aibă posibilitatea de a dispune de date utile pentru dezvoltarea sa. Este deci imperios necesar ca, pe de o parte, să fie asigurată compatibilitatea și interconectarea sistemelor de informații din toată lumea și, pe de altă parte, să se înlesnească dezvoltarea, în toate țările și pe plan regional, a infrastructurilor, rețelelor și băncilor de date care să permită dobândirea informației necesare în activitatea științifică, tehnică, economică, socială ori culturală, în sfârșit, să se creeze condițiile care fac posibil accesul mai liber la informațiile cerute de progresul diferitelor popoare.

Aceste câteva considerații sugerează amploarea și diversitatea universului comunicațiilor, care începe să fie privit tot mai mult ca un loc de convergență al factorilor ce reprezintă însăși substanța societății contemporane : știința, tehnologia, educația și cultura. Există tendința ca informația științifică și tehnică, în cele mai specializate forme ale sale, să se întrepătrundă cu procesul de transferare a cunoștințelor și tehnologiilor ; în ceea ce privește mijloacele de comunicare, asociate cu industriile

culturale, rolul lor este astăzi determinant pentru soarta culturii.

Noile tehnologii de comunicare și informație reprezintă un potențial uriaș și deschid posibilități nebănuite pentru toate țările, și în special pentru țările în curs de dezvoltare. Țările care nu pot recurge din plin la aceste tehnologii sînt amenințate să rămână la periferia lumii, iar populațiile lor, rupte de curentul principal al vieții politice, economice și culturale.

Pare esențial, deci, să se înlăture obstacolele care împiedică accesul oamenilor și al națiunilor la toate sursele de informare și exprimare directă a propriilor opinii ; pare de asemenea esențial să se evite deformările care știrbesc demnitatea și independența popoarelor. Din această perspectivă, pare important să se înlesnească înflorirea tuturor formelor de comunicare și informare în toate țările, și mai ales în țările în curs de dezvoltare ; să se încurajeze cercetarea și aplicarea inovațiilor, asigurînd adaptarea mai suplă a structurilor și conținutului lor la cerințele diferitelor categorii de beneficiari, elaborarea informațiilor cu participarea largă a publicului și diversificarea crescîndă a expresiei culturale.

Știință, tehnologie și societate

Fiecare dintre grupurile de probleme la care ne-am referit mai înainte : dezvoltarea, pacea și dezarmarea, mediul înconjurător și resursele naturale, comunicarea și informațiile implică aspecte ce țin de știință și tehnologie.

În ultimele decenii, progresul științific a fost marcat de un mare avînt al cunoașterii și de tot mai largi aplicații ale acesteia în cele mai diferite domenii ale vieții sociale. Noi descoperiri au lărgit viziunea noastră asupra universului și a celor mai îndepărtate galaxii ale sale. O nouă lumină a fost aruncată asupra structurii materiei și a particulelor elementare din

care sînt compuși nucleii atomilor. S-au făcut progrese decisive pe calea elucidării mecanismelor fundamentale ale vieții.

Tehnologiile moderne, așa cum există ele în prezent, măresc enorm puterile omului ; potențialul lor este atît de mare, încît multe dintre problemele cu care se confruntă omenirea ar putea fi rezolvate dacă aceste tehnologii ar fi sistematic aplicate. Perspectivile deschise de știința modernă sînt, de aceea, cît se poate de promițătoare.

Progresele înregistrate de cercetarea agro-nomică sînt de o importanță hotărîtoare în prezența unei probleme atît de grave cum este foametea. Descoperirea unor noi varietăți de cereale, spre exemplu, face posibilă creșterea substanțială a recoltelor. Cercetările intense ce urmăresc fixarea biologică a azotului din atmosferă ar putea permite sporirea eficienței acestui proces și extinderea lui la un număr mai mare de plante, deci o producție vegetală mai ridicată. Utilizarea îngrășămintelor azotoase ar putea astfel să se reducă simțitor, ceea ce, în condițiile unei scăderi a producției, ar conduce la mari economii de energie și la reducerea poluării apelor cu nitrați.

Progrese apreciabile au fost și încă mai pot fi realizate în utilizarea rațională a solurilor și apelor. Noile tehnici de irigații dovedesc că satisfacerea optimă a nevoilor plantelor se poate efectua economisind apa și asigurînd un drenaj

care permite combaterea salinizării solurilor. Alimentarea cu apă potabilă sau cu o apă de calitate satisfăcătoare pentru uzul casnic, agricol sau industrial, deși încă nu s-a generalizat, a fost îmbunătățită. Eforturi mari s-au făcut pentru a ameliora calitatea igienică a apei, realizându-se progrese mari în tratarea aerobă și anaerobă a apelor uzate, a deșeurilor și reziduurilor organice; avantajele acestui tip de tratament constau în posibilitatea de a-l adapta la niveluri diferite de organizare comunitară și de a produce compuși utili (metan, nămoluri reziduale și compost, folosite ca îngrășăminte) îmbunătățind astfel igiena mediului înconjurător și condițiile de viață.

În domeniul sănătății, crește gama metodelor terapeutice, permițând combaterea mai eficientă a unui număr sporit de boli. Datorită cercetărilor în curs, medicamentelor sintetizate chimic li se adaugă tot mai mult cele produse de organisme vii, microbi și celule animale, care au un efect curativ optim și reduc sensibil reacțiile secundare. Alte inovații permit orientarea medicinei în mai mare măsură spre prevenirea bolilor decât spre simplul tratament, datorită progreselor înregistrate de biologia și fiziologia celulară, ce luminează mecanismele care stau la baza apariției și dezvoltării anomaliilor.

Condițiile de viață ale tot mai multor oameni se schimbă datorită răspîndirii largi a produselor bazate pe inovații tehnologice: tex-

tile sintetice, materiale plastice, aparate electrice de uz casnic, materiale audiovizuale, și mai ales televizoare și automobile. Locuințele și habitatul beneficiază de progresele construcțiilor civile, de succesele obținute în îmbunătățirea materialelor de construcții și de noile tehnici de izolații ce contribuie la bunăstarea oamenilor și la economisirea energiei. Arhitectura tinde să se adapteze mai bine la condițiile sociale și culturale. În țările industrializate dezvoltarea microelectronicii și a informaticii transformă producția, condițiile de muncă și viața cotidiană.

Pentru a avea o imagine mai clară asupra perspectivelor de viitor, trebuie să subliniem că profunde mutații au remaniat harta lumii științei și relațiile reciproce dintre științe. Această evoluție și implicațiile ei practice exercită o puternică influență asupra strategiilor științifice și tehnologice. Se poate spune că se constituie în prezent o nouă configurație a domeniilor cunoașterii, în care ramurile de viitor par să fie biologia, informatica, teoria sistemelor, științele comunicării și informațiilor. Sintem, așadar, martorii unei adevărate revoluții științifice și tehnice, care pare să modifice nu numai producția și consumul, ci și mentalitățile și practica socială. Ea tinde chiar să steargă, cel puțin pînă într-un anumit punct, demarcația stabilită cu mult timp în urmă între

științele naturii și științele sociale și umane. Trăim, probabil, într-o epocă în care se întind punți între diferitele domenii ale creației umane : atât între diferitele discipline științifice, cât și între acestea și cultură.

Pentru anii '80, par deosebit de promițătoare câteva domenii științifice în care progresele înregistrate de cercetarea fundamentală sînt legate direct de apariția unor inovații tehnologice. Acestea din urmă vor putea aduce schimbări radicale în modul de viață al oamenilor, ceea ce ilustrează cât se poate de elocvent diversitatea și complexitatea raporturilor dintre dezvoltarea științei și tehnologiei și aceea a societății.

În domeniul biologiei, realizări deosebite în virusologie, bacteriologie și enzimologie au făcut posibil avîntul biotehnologiilor care constau în utilizarea bacteriilor, drojdiei și culturilor de celule pentru a sintetiza substanțe specifice, controlînd metabolismul și capacitatea lor de biosinteză. În prezent, aceste tehnologii pot fi utilizate pe scară industrială. Odată cu îmbunătățirea și perfecționarea celui mai vechi proces biotehnologic, fermentația microbiană, se dezvoltă noi tehnologii bazate pe recombinările genetice *in vitro*, sau ingineria genetică, precum și pe utilizarea enzimelor, celulelor sau organelor celulare imobilizate. Primele procese amintite mai sus fac posibile producerea, uti-

lizînd microbi cu genom modificat, a unor hormoni (insulina, hormonul creșterii umane), a interferonului și a unor noi vaccinuri, mai eficiente, sigure și ieftine ; transferul genelor responsabile pentru fixarea azotului din atmosferă ; crearea de familii microbiene deosebit de eficiente în transformarea deșeurilor în compuși utili, degradarea substanțelor poluante sau scoaterea metalelor. Avantajul tehnicilor bazate pe enzime imobilizate este acela că fac posibilă creșterea substanțială a randamentului proceselor de sinteză a celor mai diferiți compuși organici și biologici ; prin adaptările necesare, aceste procese pot juca un rol important în industriile chimică și agro-alimentară.

Deși procesele biotehnologice aparțin în principal domeniului microbiologiei aplicate și enzimologiei, utilizarea celulelor animale și vegetale pare să dobîndească o importanță tot mai mare, mai ales în legătură cu producerea pe scară largă, prin clonare, a plantelor, și cu sinteza unor compuși prin mijlocirea celulelor vegetale.

Dezvoltarea informaticii a introdus de pe acum schimbări profunde în conducerea activităților economice, administrative și sociale, în comunicații și prelucrarea datelor și chiar în organizarea producției. Salturile realizate în dezvoltarea tehnologiei semiconductorilor și în obținerea unor microprocesoare tot mai efi-

ciente cu un cost mereu mai mic indică iminența unor schimbări încă mai pronunțate în acest domeniu.

Tendențele observabile sau previzibile indică o continuare a miniaturizării și o creștere a fiabilității echipamentelor, în paralel cu sporirea capacităților de prelucrare și memorizare. Scăderea costului echipamentelor, care s-a accelerat în ultimii ani, va continua, fără îndoială. Progrese însemnate sînt de așteptat în ceea ce privește programarea mai flexibilă și diversificată a calculatoarelor pentru a le adapta mai bine la cerințele utilizatorilor. În sfîrșit, largi orizonturi se deschid ca urmare a dezvoltării teletinformaticii și telematicii, utilizării sateliților și fibrelor optice, tehnologii despre care am amintit în legătură cu perspectivele din domeniul comunicării și informațiilor.

Mari progrese par a fi de așteptat, spre sfîrșitul deceniului, în ceea ce privește tehnologia proceselor industriale, prin multiplicarea și perfecționarea automatelor sau „roboților”, care vor putea fi adaptați la cele mai variate cerințe ale proceselor de producție. Trebuie menționată de asemenea realizarea unor mașini care, prin capacitatea de a prelucra date și de a rezolva probleme, îndreptățesc termenul de „inteligență artificială” folosit cu referire la ele.

Multiplele aplicații ale informaticii lasă să se întrevadă o adevărată revoluție în procesele

industriale. Printre consecințele așteptate sînt creșterea productivității, îmbunătățirea calității produselor și diversificarea producției în funcție de nevoile și gusturile utilizatorilor. Se așteaptă de asemenea realizarea unor progrese în direcția unei mai raționale utilizări a resurselor, reducerii risipei, îmbunătățirii metodelor de conducere și a tehnicilor de planificare macro-economică etc.

Dar, chiar dacă aplicațiile actuale ale științei oferă posibilități considerabile de îmbunătățire a condițiilor de trai ale tuturor oamenilor, și chiar dacă noile perspective par să sporească aceste posibilități, trebuie admis că distanța dintre posibil și real rămîne încă enormă.

Deși au fost făcute eforturi considerabile, mai rămîne mult de îndeplinit pentru a găsi soluțiile adecvate problemelor ridicate de energie, alimentație, condiții de locuit, transport, timpul liber sau mediul înconjurător, întîlnite în forme și grade diferite în toate societățile. Cea mai mare parte a potențialului științific și tehnologic continuă să fie concentrată într-un număr limitat de țări, care dețin mijloacele necesare pentru a duce mai departe cercetările în anumite domenii, și în special în cele de vîrf, deținînd, într-un anumit fel, cheia progreselor viitoare. De altfel, orientările de bază în cercetare și alegerea domeniilor de aplicare sînt determinate în primul rînd de nevoile și problemele țărilor celor mai avansate în acest do-

menu — ceea ce întărește procesul de capitalizare a cunoștințelor științifice și tehnologice în beneficiul lor, în timp ce tezaurul de cunoștințe și experiență acumulat pînă în prezent rămîne inaccesibil celor mai multe țări în curs de dezvoltare.

Mai mult decît atît, chiar și atunci cînd nu sînt împiedicate de anumite practici legate de brevete, rivalități economice sau secrete militare, și cînd costurile lor nu sînt excesive, transferurile de tehnologie pun anumite probleme. Pentru a putea exercita un control adecvat asupra unei anumite tehnologii, țara beneficiară trebuie nu numai să aibă posibilitatea să o integreze în propriul sistem economic, social și cultural, ci să dispună de specialiști care să o poată folosi, să-i înțeleagă principiul și mecanismele, astfel încît să o poată re-crea. Aceasta dă naștere unei mai clare înțelegeri a relației dintre dezvoltarea tehnică și progresul economic și social iar, în cazul multor țări în curs de dezvoltare, unor noi întrebări asupra opțiunilor privitoare la importul de tehnologie : cum se poate asigura progresul imediat oferit de tehnologie fără a cădea într-un nou fel de dependență ; cum și în ce măsură o societate poate introduce rapid știința și tehnologia modernă fără a renunța la valorile ei fundamentale și la coeziunea internă ? Mai degrabă decît transferul de tehnologie, elementul determinant al

progresului, pe termen lung, pare a fi transferul de cunoștințe. Alegerea însăși a tehnologiilor nu poate fi efectuată, după cît se pare, decît în măsura în care există capacități interne adecvate de cercetare și cunoaștere.

Știința trebuie pusă în slujba bunăstării tuturor popoarelor. Aceasta presupune : o circulație mai liberă și mai intensă a informațiilor și cunoștințelor, nu numai științifice, ci și tehnologice ; un efort concertat la scară mondială pentru a face ca cercetarea științifică să fie orientată spre domenii care să răspundă mai bine nevoilor întregii omeniri ; dezvoltarea proprie, în fiecare țară, în special în țările în curs de dezvoltare, a științei și tehnologiei. În legătură cu această ultimă problemă, trebuie subliniat că dezvoltarea științifică și tehnologică trebuie să constituie rezultatul unor interacțiuni complexe între nevoia unor soluții științifice și tehnologice în problemele economice și sociale, pe de o parte, și eforturile de a pregăti cercetători și specialiști și de a organiza programe de cercetare științifică și dezvoltare experimentală, pe de altă parte.

În acest context este potrivit să subliniem importanța rolului jucat de educație, într-o perspectivă care poate comporta trei dimensiuni : mai întîi, întreaga gamă de cunoștințe specializate, științifice și tehnice, indispensabile pentru a face posibile etapele de instruire ce-rute de cercetare și progresul tehnic ; în al

doilea rînd, învățămîntul general științific și tehnic în dubla sa funcțiune de pregătire pentru formarea ulterioară mai aprofundată și de inițiere în spiritul științei, precum și într-un univers alcătuit din obiecte și procese tehnologice ; în al treilea rînd, educația ca întreg, care privește ființa umană în ansamblu, condiție a transmiterii și înnoirii culturii și prin urmare a integrării controlate a științei și tehnologiei în viața societății.

Or, această integrare ridică astăzi probleme mai acute decît în oricare altă epocă, datorită evoluției foarte rapide a cunoașterii științifice și a progresului tehnic. Oamenii sînt adesea uluiți de irupția în viața lor a numeroase inovații a căror semnificație de multe ori nu o pot descifra. Tehnologiile moderne sînt de o asemenea complexitate, cer un corp de cunoștințe specializate atît de vast și presupun logici de operaționalizare atît de diferite, încît natura și implicațiile lor sînt greu de înțeles nu numai pentru neinițiați, dar chiar pentru tehnologii înșiși dacă ies din domeniul lor strict de competență. Aceasta este, fără îndoială, una dintre cele mai obișnuite provocări cărora vor trebui să le răspundă, în anii următori, cele mai multe societăți, fie ele industrializate sau în curs de dezvoltare ; a reduce gradul de neînțelegere, ca să nu spunem prăpastia care separă lumea tehnologiei de masa populației ; a realiza o integrare dinamică a cuceririlor tehnicii moderne în

realitatea culturilor de adîncime. O sarcină prioritară a specialiștilor în științele sociale și umane este aceea de a găsi punctele de interacțiune și conciliere între tehnologie și cultură ; o sarcină la fel de importantă a sistemelor educaționale este aceea de a micșora decalajul dintre cele „două culturi“ introducînd elemente din domeniul „umanist“ în pregătirea oamenilor de știință, inginerilor și tehnologilor și ridicînd nivelul cunoștințelor științifice și tehnice în așa-numitul învățămînt general. Dar în afara activităților educaționale din școli, școli profesionale și universități, ceea ce pare cu adevărat esențial este formarea și informarea opiniei publice : crearea posibilităților pentru ca o comunitate în ansamblul ei să poată ține pasul cu cele mai importante progrese ale tehnicii și cunoașterii tehnice ; risipirea sentimentelor de inadaptare și neîncredere și mai ales a reprezentărilor inexacte pe care acestea le favorizează ; totodată, precizarea orizontului și limitelor noii cunoașteri — toate acestea sînt obiective principale ale activității de popularizare a științei și tehnicii. Mai multe mijloace pot fi folosite în acest scop : articole în ziare și reviste, programe de radio sau televiziune, muzee, expoziții itinerante, filme. Este necesară, așadar, o acțiune diversificată, iar în anii ce vin va trebui să se acorde, fără îndoială, o atenție sporită căilor și mijloacelor utilizate pentru a o duce la bun sfîrșit.

O asemenea atenție este cu atât mai necesară cu cât în multe țări există o tot mai mare îngrijorare în privința consecințelor posibile ale celor mai recente cuceriri tehnice, și mai ales : repercusiunile unora dintre ele — informatica, birotica, automatizarea și robotizarea — asupra utilizării mîinii de lucru și asupra condițiilor de muncă ; efectele informaticii asupra libertăților și asupra unor instrumente culturale majore cum sînt conceptele, metodele de raționament și de dobîndire a cunoștințelor sau limbajul în-suși ; rolul telematicii ca factor de creștere a centralizării sau, dimpotrivă, de accentuare a caracterului participativ al maselor în societate ; pericolul producerii unor accidente imprevizibile ca urmare a utilizării energiei nucleare ; marile riscuri biomedicale și efectele toxice ale răspîndirii unor substanțe dăunătoare în mediul înconjurător ; consecințele ingineriei genetice.

Astfel, pare a se manifesta cu putere sporită, în diferite societăți, cerința participării la deciziile care se iau în materie de dezvoltare științifică și tehnologică. O asemenea tendință sugerează o anumită schimbare în aspirații de la scopurile exclusiv economice spre obiective multiple și diversificate vizînd dezvoltarea socială și culturală. Ea indică de asemenea conștientizarea crescîndă asupra rolului decisiv jucat de tehnologie în dezvoltarea societăților precum și

hotărîrea popoarelor de a-și asuma cu fermitate, în deplină cunoștință de cauză, propriul viitor. De aceea, asigurarea unei compatibilități sporite a direcțiilor imprimare schimbărilor tehnologice cu așteptările societății reprezintă, fără îndoială, una dintre sarcinile de bază în următorul deceniu.

Creșterea sub semnul întrebării

În ce măsură factorii tehnologici joacă un rol în evoluția societăților contemporane, mai ales în ceea ce privește fenomenele economice și sociale care, în unele țări, sînt privite adesea ca reprezentînd o situație de criză? Uneori s-au făcut referiri la declinul performanțelor tehnologice, la scăderea productivității, la tendința de a favoriza tehnologiile care înlocuiesc mîna de lucru și, de asemenea, la schimbarea atitudinilor față de tehnologie. Acestea sînt, desigur, numai ipoteze parțiale în raport cu situațiile complexe, care mai prezintă numeroase alte aspecte, sociale și umane. Sigur este că după trei decenii

Creșterea sub semnul întrebării

de creștere rapidă — o medie anuală de 5,1% pentru perioada 1960—1970, de exemplu — media ratei de creștere a țărilor industrializate cu economie de piață a scăzut substanțial (o medie anuală de 3,3% în deceniul 1970—1980). Aceste țări au cunoscut în ultimii ani o creștere foarte slabă, uneori nulă sau chiar negativă, media creșterii ajungînd la puțin peste 1% în 1980 și 1981 și la -0,5% în 1982. În 1983, se prevedea o creștere economică a acestor țări de 2,3%. Teoriile economice nu mai par a putea oferi o explicație satisfăcătoare pentru fenomene complexe cum sînt cele care, în aceste țări, fac să coexiste creșterea industrială lentă, inflația și șomajul, care afectează 10%, uneori și mai mult, din totalul populației active, ceea ce înseamnă circa 25 de milioane de persoane lipsite de un loc de muncă. Politici uneori contradictorii, întemeiate pe o relansare a activității cînd prin stimularea ofertei, cînd prin stimularea cererii, sînt aplicate de guverne pentru a depăși ceea ce este simțit ca o gravă criză economică. În general, aceste politici nu duc nici la succesul scontat, nici la eșecul prezis de către unii.

Totul se petrece ca și cum aceste politici nu ar avea nici o putere asupra relațiilor economice stabilite, care se dezvoltă după o logică determinată atît de factori interni — cum este poziția inflexibilă a anumitor forțe ori grupuri —, cît și de factori externi, care rezultă din mondialii-

zarea crescîndă a producției, a fluxurilor financiare și shimburilor de informații, precum și din ascuțirea concurenței între țări.

Impasul constatat a reactualizat interesul pentru dezbaterile, inițiate către sfîrșitul anilor '60, asupra condițiilor și formelor creșterii. În timp ce scenariile de tipul „fiecare pentru sine” sau de tipul „desprinderii” de sistemul internațional par inoperante în condițiile actualelor relații economice mondiale, noțiunile de „codezvoltare” și „interdezvoltare” tind să dobîndească un conținut mai concret. Prognozele Națiunilor Unite și Organizației pentru Cooperare Economică și Dezvoltare (OCDE) duc în această privință la concluzii similare : perspectivele economice cele mai favorabile ale țărilor industrializate se situează în contextul unei creșteri accelerate în țările în curs de dezvoltare ; tocmai din această perspectivă a fost posibilă imaginarea unui „plan Marshall” pentru lumea a treia sau a unui „New-Deal” planetar. Cu alte cuvinte, se consideră că șansele unei relansări de durată, care ar permite țărilor industrializate să rezolve nu numai dificultățile economice imediate, ci și numeroasele probleme sociale cu care se confruntă, se întemeiază pe o dezvoltare reală a lumii a treia.

O altă idee care se impune este aceea că pentru a găsi soluții, nu ne putem limita numai la domeniul economic, ci că, de fapt, trebuie să redefinim obiectivele creșterii în funcție de fac-

torii culturali și umani. Într-adevăr, în unele țări se exprimă din ce în ce mai des îngrijorarea în legătură cu excesele ori limitele goanei după creșterea productivității, care duce la șomajul ce lovește, în primul rînd, femeile, tinerii, muncitorii imigranți și, în general, categoriile sociale cele mai vulnerabile, șomaj considerat de majoritatea celor afectați ca un eșec, o nedreptate sau un mod de excludere din colectivitate. Or, șomajul nu pare a se datora doar unor tendințe regresive conjuncturale, adoptării de noi tehnologii care folosesc mai puțin mîna de lucru ori restructurărilor intervenite în economie. Alți factori par să joace un oarecare rol, și rolul jucat de ei trebuie examinat cu grijă în anii ce vin. De exemplu, necesitatea unei înalte calificări ori a unei calificări diferențiate a forței de muncă, cerință ce nu este satisfăcută, deoarece nevoia de a asigura policalificarea, recalificarea sau reciclarea nu a fost suficient luată în considerație. Ca rezultat, unele sectoare de producție nu se pot extinde din lipsă de mînă de lucru calificată, în timp ce mulți muncitori rămîn șomeri. Un alt factor este inadaptarea structurilor sociale și a modelelor culturale privitoare la muncă și la întrebuițarea planificată a timpului, inadaptarea statutului social al profesilor, a caracteristicilor procesului educațional la schimbările care au avut loc în condițiile și metodele de muncă ori în prestarea de ser-

vicii ; de aceea, în foarte multe țări șomajul este mai mult structural decît conjunctural. În plus, și avînd în vedere tocmai creșterea productivității care ar trebui să rezulte din folosirea mai largă a tehnologiilor celor mai recente, s-au afirmat noi perspective, care tind să lărgască noțiunea de muncă astfel încît să cuprindă toate activitățile productive, fie că fac parte ori nu din ciclul monetar, ținînd totodată seama de dorința de a avea cît mai mult timp liber.

În unele țări s-a luat în considerație posibilitatea de a introduce o mai mare flexibilitate în sistemul muncii salariate cu program complet, pentru a face loc unor activități care permit inserției profesionale multiple. Există tendința de a organiza mai puțin birocratic serviciile colective folosindu-se, spre exemplu, resursele asociațiilor voluntare. Se dezvoltă din nou activitățile ne-comerciale, care pînă acum erau reduse la un rol marginal ; dreptul la a doua ocupație, eliberată de cea mai mare parte a constrîngerilor impuse de un serviciu plătit, este revendicat ori chiar aplicat, chiar dacă nu întotdeauna în mod vizibil. Se afirmă o nouă concepție despre con-viețuire, care tinde să se integreze într-o rețea diversificată de relații de solidaritate.

Este începutul unei evoluții spre noi concepții despre organizarea vieții sociale, care în unele privințe coincid cu tradițiile culturale ale multor țări în curs de dezvoltare. Acum, cînd,

privind spre sine înseși, efortul acestor țări se îndreaptă spre găsirea unui tip de dezvoltare care să corespundă propriilor posibilități și aspirații, pare să se afirme, în gînd și în faptă, un consens în definirea noilor conținuturi și noilor forme ale unei creșteri bazate pe relații noi.

Necesitatea de a regîndi dezvoltarea și de a inventa noi strategii, care să țină seama de particularitățile sociale și culturale ale fiecărei națiuni, stimulînd inițiativa tuturor indivizilor și grupurilor ce o integrează, este cu atît mai importantă cu cît o puternică tendință omogenizatoare își pune astăzi amprenta, în multe țări și în sînul a numeroase categorii sociale, asupra stilurilor de viață și a modurilor de a gîndi, precum și asupra organizării mediului social, individual și familial. Această tendință se datorește în mai mică măsură convergenței diferitelor valori ale civilizației și mai mult preponde-

renței anumitor centre de propagare a cunoștințelor, experiențelor și stilurilor de viață specifice societăților favorizate. Din faptul însuși al unității crescînde a lumii în domeniul economic, social și cultural rezultă nevoi și aspirații asemănătoare, ceea ce face ca în tot mai multe medii și în societăți diferite să fie urmate aceleași modele, bazate pe producerea și distribuirea pe întregul glob a acelorași bunuri și servicii. În toate domeniile vieții — de la alimentație la îmbrăcăminte, de la transporturi la timpul liber — tind să se răspîndească aceleași tipuri de consum. O asemenea tendință este stimulată de mijloacele de comunicare în masă și de industriile culturale, care o extind și asupra culturilor, ideilor și modalităților de a privi și înțelege lumea.

Această logică a uniformizării, care invadează treptat tot mai multe domenii de activitate umană, este, la rîndul ei, generatoare de distorsiune, căci tinde să promoveze ceea ce i se conformează și să înlăture ceea ce îi opune rezistență. Ea favorizează anumite direcții ale cunoașterii în detrimentul altora ; impune anumite valori estetice și etice, stimulează dezvoltarea anumitor ramuri de activitate, încurajează anumite talente și sensibilități și ignoră altele. Fațete întregi ale creativității sînt astfel reprimăte, societățile își văd mutilate personalitatea specifică și configurația particulară. Împinsă la extrem, această logică poate duce la osificarea

omenirii, în timp ce diversitatea, acceptată în condiții de deplină egalitate, este fără îndoială o sursă esențială și fertilă de vitalitate pentru fiecare societate în parte și pentru omenire în ansamblu.

Căci omogenitatea crescândă la care ar conduce uniformizarea lumii pe baza unui model unic poate face ca specia umană să fie lipsită de mijloacele necesare spre a face față unor pericole necunoscute sau noi, asemenea acelor specii de plante și animale selecționate artificial pentru performanțele și randamentul lor care se văd, dintr-odată, lipsite de apărarea pe care bogăția și varietatea potențialului genetic natural le-ar fi putut-o oferi în fața primejdiei. Cine ar putea spune că o anumită cultură ori trăsătură genetică, acum pierdute printre ruinele societăților tradiționale, nu forma parte integrantă dintr-un patrimoniu necesar poate pentru progresul viitor al umanității? Tot astfel, nu putem exclude posibilitatea că într-o zi societatea tehnologică mondială ar putea să piară ca urmare a entropiei, din cauza insuficienței diferențieri a culturilor.

Ca o reacție cu consecințe istorice la mondializarea crescândă a proceselor sociale fundamentale și la presiunea uniformizatoare care tinde să covoără mentalitățile individuale ori colective, asistăm la redeşeptarea caracteristicilor specifice, manifestare a unei cerințe prioritare: aceea a identității, ce poate fi con-

statată pretutindeni în lume și în care se regăsesc, în anumite țări, eforturile, mai recente sau încununate deja de succes, de a înălța statutul culturii naționale.

În acest sens, este semnificativ faptul că revendicarea identității culturale, perceptibilă începând cu secolul al XIX-lea, în special în anumite zone ale Europei, și care a cristalizat aspirațiile tinerelor națiuni aflate înainte sub dominație colonială — pentru care cucerirea sau recucerirea unui trecut mutilat reprezenta cea mai prețioasă realizare în lupta pentru independență — renaște acum în țările industrializate, în care se simte din ce în ce mai puternic nevoia de a păstra ori de a revitaliza identitățile regionale ori etnice. În toate regiunile, identitatea culturală apare de acum ca una dintre forțele motrice ale istoriei; nu reprezintă nici o moștenire fosilizată, nici un simplu repertoriu de tradiții, ci un proces intern dinamic prin care o societate se autocreează permanent, hrănindu-se din diversitatea internă conștient și voluntar acceptată și primind, asimilând și la nevoie metamorfozând contribuțiile venite din exterior. Departe de a coincide cu retragerea într-un trecut imuabil și cu autoclastrarea, identitatea culturală promovează o sinteză vie, originală și permanent reînnoită. Identitatea aceasta apare tot mai mult ca o condiție *sine qua non* a progresului indivizilor, grupurilor și națiunilor, deoarece este forța care animă și

susține voința colectivă, care mobilizează resursele interne de acțiune și face din necesara schimbare o adaptare creatoare. Tot mai multe colectivități lingvistice, religioase, culturale și profesionale își afirmă individualitatea și își consolidează legăturile interne. Apărarea identității lor specifice pare să fie primul pas către redobândirea facultăților lor creatoare, a inventivității și capacității de participare într-o lume care tinde să le anihileze. Ea nu trebuie interpretată ca o simplă revitalizare a vechilor valori, ci mai ales ca o căutare de noi țeluri culturale care să reabiliteze trecutul printr-o responsabilitate sporită față de viitor.

Educație și societate

A asigura continuitatea și a favoriza reînnoirea fiecărei societăți, respectând geniul ei creator — iată misiunea esențială a educației, în dubla sa funcție de reproducție socială și de inovație; într-adevăr, mai mult decât oricare altă instituție, școala este aceea care transmite și perpetuează moștenirea culturală a fiecărui popor, pregătind în același timp reînnoirea, căci formează atitudini și aptitudini de care avem nevoie pentru a lua parte la transformări și a le putea stăpîni. Dar însăși viteza schimbărilor sociale și economice contemporane, progresul accelerat al cunoașterii, mai ales în știință și teh-

nică, și aplicațiile într-un număr tot mai variat de domenii, complexitatea crescândă a diferitelor societăți, intensificarea schimburilor și influențelor interculturale fac astăzi ca îndeplinirea acestei duble misiuni să pară un fel de provocare.

În mod indiscutabil, una dintre trăsăturile principale ale acestei a doua jumătăți a secolului XX este recunoașterea faptului că educația constituie un drept fundamental al indivizilor și o condiție a progresului social. Această recunoaștere universală explică avântul fără precedent al educației în întreaga lume, în ultimele două decenii. Între 1960 și 1982, numărul elevilor și studenților aproape că s-a dublat, sporind de la 436 milioane la 861 milioane, desigur, cu rate ale creșterii variabile, în funcție de regiuni și țări, precum și de nivelul de învățământ. Creșterea a fost deosebit de accentuată la nivelurile secundar și superior. Numărul celor înscriși în învățământul post-liceal a devenit de aproape patru ori mai mare, ajungând de la 13,2 milioane la peste 49 de milioane. Numărul elevilor din școlile secundare a crescut de aproape trei ori, de la 83 de milioane în 1960 la 237 de milioane în 1982.

Totuși, în ciuda progreselor substanțiale înregistrate, în multe țări democratizarea educației nu a fost încă realizată. În plus față de persistența analfabetismului, care este una dintre cele mai grave inegalități ce caracterizează lu-

mea actuală și la care ne-am referit mai sus (v. p. 31), mai există încă diferențe considerabile în ceea ce privește posibilitățile de acces la educație. Inegalitatea apasă în special asupra regiunilor rurale, chiar dacă în privința școlarizării, locuitorii anumitor periferii urbane, handicapații, anumite minorități, muncitorii imigranți și refugiații sînt de asemenea defavorizați. Același lucru este valabil, în multe cazuri, și pentru tinerele fete și femei. În ciuda unei mari creșteri a numărului fetelor și femeilor școlarizate — care în domeniul învățămîntului superior a crescut de aproape cinci ori între 1960—1982 —, procentajul tinerelor fete și al femeilor școlarizate este, în majoritatea țărilor, mult inferior celui al bărbaților. Și acest procentaj scade pe măsură ce urcăm pe scara învățămîntului, fiind, în general, mult mai redus decît cel al bărbaților care urmează cursuri științifice și tehnice superioare. Gratuitatea tuturor nivelurilor și tipurilor de educație este departe de a fi fost asigurată peste tot iar, în anumite cazuri, răspîndirea educației a favorizat în special păturile prospere ale populației. În acest sens, limitele unui egalitarism care s-ar mulțumi să ofere tuturor aceleași posibilități de acces, fără a ține seama de inegalitățile sau diferențele inițiale, încep să fie mai bine sesizate : a devenit evident că democratizarea educației nu trebuie interpretată doar în termeni cantitativi, ci că scopul ei trebuie, de

fapt, să fie acela de a asigura fiecăruia cele mai bune șanse. Aceasta implică, fără îndoială, luarea unor măsuri speciale în favoarea celor care, din cauza rasei, sexului, originii sau apartenenței lor socio-culturale, nu pot profita din plin și în condiții de egalitate de educația ce le este oferită. În aceeași ordine de idei, trebuie depuse eforturi pentru a ușura modalitățile de trecere de la o filieră sau de la un tip de educație la altul, pentru a ușura reorientarea în perioada studiilor și a asigura astfel valorificarea adecvată a aptitudinilor.

Ar trebui de asemenea urmărită o adecvare mai strînsă și în același timp mai flexibilă a conținutului și metodelor de învățămînt la caracteristicile mediului natural, cultural și uman în care acesta se desfășoară. În țările în curs de dezvoltare care și-au cucerit recent independența, influența sistemelor moștenite din perioada colonială determină adesea o inadecvare, mai mare sau mai mică, a educației la nevoile și situațiile reale. În multe din aceste țări, ches-tiunea limbii de predare încă se mai pune chiar și în școala primară, iar introducerea unor programe care să mențină și să întărească identitatea culturală este o problemă acută. Dar majoritatea societăților industrializate ori în curs de dezvoltare întîmpină, în grade diferite, aceleași dificultăți în concilierea exigențelor complementare puse în fața educației : de a determina o deschidere spirituală către mediul in-

ternațional printr-o mai bună cunoaștere a problemelor mondiale și o înțelegere sporită a diferitelor valori create de civilizație și, totodată, de a favoriza ancorarea în țesătura vieții locale, pentru a permite ca indivizii și colectivitățile să-și stăpînească propriul mediu și să-i mobilizeze resursele ; de a permite accesul la esența cunoașterii universale, ancorînd în același timp această cunoaștere în substratul de cunoștințe și experiențe particulare ; de a asigura transmiterea componentelor de bază — valori, practici și cunoștințe — pe care se întemeiază identitatea și continuitatea unei societăți și, în același timp, de a dezvolta aptitudinile necesare pentru a face față unor condiții noi, neprevăzute și imprevizibile.

Căci, dacă educația este, prin însăși natura ei, direcționată spre viitor, adică spre incert, această funcție de a pregăti pentru schimbare a devenit cu atît mai dificilă cu cît societățile moderne sînt societăți cu o evoluție extrem de rapidă, ale căror forme de organizare sînt tot mai complexe și mai diversificate, iar instrumentele care fac posibilă evaluarea schimbărilor și prognozarea evoluțiilor sînt încă defec-tuoase. Nu este surprinzător faptul că sistemele de educație au fost în ultimele decenii sever criticate, adesea pe motivul că educația pregătește pentru viață într-o societate deja depășită. O dovedește serioasa rămînere în urmă a conținutului și programelor educaționale față de pro-

gresul cunoașterii, în special în învățământul științific și tehnic. În multe țări ar trebui să se acorde o mai mare importanță predării cunoștințelor științifice generale, care ar trebui să înceapă încă în școala primară și să continue de-a lungul diferitelor cicluri de studiu, astfel încât să insuflă elevilor principiile demersului științific și să trezească în ei o atitudine activă, critică, în investigarea lumii înconjurătoare. Învățământul tehnic și profesional ar trebui, de asemenea, să fie intensificat, deoarece în multe cazuri se dovedește nesatisfăcător, iar tipurile de specializare și conținutul cursurilor nu răspund întotdeauna nevoilor dezvoltării.

În general, modul în care se îmbină educația, pregătirea profesională și încadrarea în muncă lasă încă mult de dorit. Un exemplu în acest sens îl oferă învățământul superior, unde opțiunea studenților pentru anumite specialități nu ține seama adeseori de evoluția societății și de nevoile care decurg din aceasta, ceea ce duce la un exces de mînă de lucru înalt specializată în anumite domenii și la penurie în altele, creînd totodată dificultăți în obținerea unui loc de muncă și contribuind la frustrarea indivizilor. Mai mult, în ciuda eforturilor depuse pentru a lega mai strîns educația de lumea muncii, condiție esențială a unei bune pregătiri pentru viață, fie printr-o mai bună orientare profesională, fie printr-o împletire mai strînsă a educației cu munca, pentru ca elevii, studenții și

profesorii să se familiarizeze cu realitățile sectorului productiv, rareori s-a ajuns la realizări în acest sens. Măsurile practice luate în acest scop, cum ar fi introducerea muncii productive în procesul de învățămînt, care are o indiscutabilă valoare educativă și poate aduce o reală contribuție la înlăturarea vechii dicotomii muncă intelectuală — muncă fizică, întîmpină rezistență în multe țări.

Dificultățile întîmpinate în deschiderea educației către lumea muncii evidențiază ceea ce unii consideră a fi ruptura dintre școală și viață. Ele reflectă faptul că, în multe cazuri, sistemele educaționale sînt încă prea rigide pentru a răspunde adecvat cerințelor tot mai numeroase, tot mai diversificate și mai schimbătoare ale societății, rămînînd astfel în urma unei realități sociale care a devenit extrem de complexă și dinamică.

Nevoia unei adaptări mai suple a educației la nevoile sociale și a unei sensibilizări sporite la perspectivele evoluției se face simțită cam în toată lumea.

Aceasta implică dezvoltarea științelor și cercetării educaționale în acest domeniu. Este încă larg răspîndită ideea că învățămîntul ar fi o meserie care nu presupune apelul la știință. Se pare, dimpotrivă, că îmbunătățirea legăturilor și interdependenței dintre educație și societate comportă progresul permanent al științelor educaționale, ca parte integrantă a științelor sociale

și umaniste, precum și crearea condițiilor necesare pentru ca rezultatele lor să poată fi mai rapid și mai eficient aplicate în practica educațională.

În afară de aceasta, este din ce în ce mai evident că formația inițială a profesorului nu este suficientă în sine. Pregătirea lui trebuie permanent și sistematic adusă la zi pentru a corespunde dezvoltării cunoașterii și schimbărilor sociale. Educația permanentă apare de aceea ca un aspect esențial al meseriei de profesor.

Din punctul de vedere al educației permanente, considerată nu ca o continuare a pregătirii profesionale, ci ca un proces global de educație, care începe în învățământul primar și continuă toată viața, dezvoltarea tipurilor de educație extrașcolare și neșcolare și o mai bună coordonare a lor cu formele școlare pare, de asemenea, să corespundă dorinței de a asigura o mai largă împletire a educației cu societatea în ansamblu. În felul acesta s-ar putea asigura necesara diversificare a conținuturilor, metodelor, structurilor și nivelelor de educație și pregătire cerute de lumea contemporană. În plus, eforturile și resursele de orice fel investite în educație au dobândit o asemenea importanță, încât pare dificil să se depășească, iar, pentru anumite țări, chiar să se mențină nivelul actual; costul financiar și uman al procentelor mari de repetenție sau abandon școlar, mai ales în învățământul superior, este o sursă de puternică în-

grijorare. De aceea, având în vedere că, datorită limitării resurselor naturale și derapajelor creșterii, viitorul națiunilor va depinde, în următorii ani, de capacitatea lor de a mobiliza și pune în valoare resursele umane disponibile, apar mai necesare ca oricând nu numai îmbunătățirea orientării școlare și universitare ci și valorificarea în folosul tuturor a întregului potențial educațional al societății.

În acest scop, și având în vedere dificultățile și nesiguranța inerente oricărui efort prospectiv, putem considera că cea mai bună pregătire pentru acest viitor încă nedefinit este o educație care să-și propună să mobilizeze toate capacitățile de inițiativă și creativitate, individuale ori colective, pentru a trezi răspunderea colectivităților pentru propria lor dezvoltare. În acest sens, una dintre priorități ar fi aceea de a organiza procesul de învățământ în așa fel încât elevul să refacă drumul istoric și metodologic al creației științifice, tehnologice, filozofice ori artistice. Astfel conceput, actul învățării ar deveni un act de re-creare și ar sta la baza oricărei creativități.

Dar dacă educația trebuie să vizeze afirmarea deplină a individului, acordându-i posibilitatea unui control sporit asupra mediului său înconjurător și ajutându-l să-și dezvolte talentele și aptitudinile specifice, ea trebuie totodată să formeze, și aceasta începând cu vârsta cea mai fragedă, atitudini de toleranță, dreptate și soli-

daritate. În momentul în care o parte importantă a omenirii cunoaște explozii reînnoite de violență, sub diferite forme, când se perpetuează violări flagrante ale drepturilor omului, se resimte în mod deosebit nevoia de a da sau a reda educației civice și morale locul cuvenit. Dar o astfel de educație pune probleme serioase atunci când crește prăpastia dintre morala învățată și cea trăită în familie și societate. Așadar, în anii ce vor urma, educația va trebui să promoveze atitudini și valori corespunzând realităților, cerințelor și aspirațiilor unei societăți în schimbare.

Incertitudini și înnoirea valorilor

Problemele la care ne-am referit mai înainte cu privire la creștere, la relațiile cu mediul înconjurător, la utilizările și orientarea științei și tehnologiei, precum și la accesul la educație și cunoaștere reflectă prezența unei anumite incertitudini în ceea ce privește administrarea prezentului și construirea viitorului.

În timp ce apare cât se poate de clar că factorul economic nu poate constitui unicul criteriu al dezvoltării, că trebuie definite și alte obiective și că trebuie descoperite noi căi, care să țină seama în mai mare măsură de cerințele și aspirațiile corpului social, ceea ce caracte-

sizează multe societăți contemporane este extrema diversitate a comportărilor, cerințelor și aspirațiilor indivizilor și grupurilor, precum și, uneori, prezența simultană a unor scări diferite ale valorilor. Această diversificare a sistemelor normative este fără îndoială legată de dezvoltarea societăților și de schimbările din cadrul lor dar, cel puțin în parte, și de creșterea circulației bunurilor, serviciilor, tehnologiilor și mesajelor dintr-o parte a globului în alta. Deschiderea societăților și contactul între culturi nu pot decât să favorizeze o oarecare relativizare a normelor și valorilor. Dar, pe de altă parte, nu trebuie subestimată influența stereotipurilor puse în circulație de produsele industriilor culturale. Logica însăși a acestor industrii duce adeseori la stimularea unei „culturi evazioniste” care prezintă vederii și auzului acte pe care societatea nu le permite. Violența, câștigurile ușoare, accesul la putere, dragostea și erotismul sînt prezentate adeseori în ipostaze care se abat de la norme sau le eludează, oferind modele de comportare care, dacă nu pot servi în viața reală, tind să submineze adeziunea indivizilor la normele și idealurile pe care le propun structurile sociale — școala, familia, statul spre exemplu.

În cele mai multe țări din lumea a treia, aceste produse sînt de altfel importate, contribuind astfel la invazia masivă și accelerată a unor modele străine care zdruncină structurile

psihologice și organizarea materială a societății. În societăți guvernate mai ales de principiile solidarității, unde, în cadrul comunităților tradiționale, fiecare se simte responsabil pentru ceilalți, apar o mulțime de nevoi și motivații noi care se inspiră din sistemele de norme și valori proprii anumitor societăți industriale — cum este, de exemplu, tendința spre o concurență exacerbată, urmărirea frenetică a puterii sau judecarea oamenilor după câștig, fără a acorda însă atenție mijloacelor necesare atingerii lor. Această tendință este adeseori întărită de anumite aspecte ale sistemelor moderne de educație și de un anumit număr de structuri economice, administrative și chiar politice. Astfel, coexistă instituții care presupun și creează norme de comportament și forme de organizare socială extrem de diferite : vechii întrepătrunderi a comunităților organice și autorităților locale regularizatoare i se suprapun structuri administrative și tehnice care ascultă de rațiuni diferite ; atașamentelor tradiționale li se adaugă noi aspirații, odată cu care se insinuează, în tot mai multe regiuni, familii și chiar persoane, dualitatea sistemului valorilor. Linia de demarcație care separă modernitatea de culturile profunde pare să adîncească, în numeroase țări, prăpastia dintre cei care se integrează în noul univers și cei care-i rămîn străini, agravînd polarizarea grupurilor, a orașelor și satelor, a sectorului industrial și a celui rural.

Această separare poate avea un caracter dramatic atunci cînd abandonarea practicilor tradiționale și ruperea legăturilor comunitare sînt însoțite de sărăcire și înrăutățirea condițiilor de viață. În acest caz, pot să rezulte o reducere a capacității de acțiune, slăbirea sentimentului de apartenență la colectivitate, reacții de respingere sau de lipsă de înțelegere pentru valorile economice și de bunăstare și, uneori, întoarcerea la tradiții încremenite, incapabile, tocmai prin acest fapt, să propună alternative la modelele provenite din exterior.

Totuși, de cîțiva ani, în unele țări asistăm la un efort de reconstruire a societății pe baza unei reactivări a valorilor sale culturale cele mai profunde. Tocmai o asemenea aspirație dă un nou avînt curențelor spirituale, religioase sau mistice prin care o parte a acestor populații încearcă să reînnoade legăturile cu o etică a solidarității și întrajutorării. Tot ea este aceea care trezește voința unor popoare de a-și construi o modernitate proprie, reinterpretînd tradiția spre a-i pune în valoare dimensiunile creatoare. Această ambiție presupune un efort de reînnoire a normelor și practicilor sociale prin mobilizarea tradițiilor culturale și productive, a valorilor estetice sau morale care vor putea permite societății să îmbrățișeze progresul fără a se trăda și să respingă tot ceea ce o zidește într-un trecut fără ieșire.

Astfel, dacă tabloul psihologic și cultural oferit de numeroase societăți din lumea a treia este caracterizat printr-o anumită fragmentare, această diversitate pare să indice totodată voința de a rezista unui sistem de referință impus din exterior și izbucnirii unor forțe și valori noi, dintre care unele sînt abia în gestație, dar care, în final, ar putea contura un viitor foarte diferit.

Din alte motive și sub alte forme apar de asemenea contestări și înnoiri într-un număr de societăți industriale. În cadrul acestora, grupuri tot mai numeroase, mai ales de tineri, manifestă atitudini noi față de venituri și reușita socială, de muncă și timpul liber, de cadrul de viață și mediul înconjurător. Apar noi aspirații care se traduc prin cereri sporite de descentralizare și participare, prin căutarea unor noi forme de înrădăcinare în cadrul unor mici comunități — geografice, profesionale, religioase, lingvistice —, printr-o scăzută adeziune la ordinea și chiar la securitatea economică, precum și printr-o voință de eliberare de tot ceea ce poate avea o funcție centralizatoare. Oare aceste schimbări anunță o mutație iminentă în sistemele axiologice ale anumitor societăți industriale ? Datorită extremei diversități a acestor atitudini, caracterului lor incert, adeseori ambiguu sau contradictoriu, ori eterogeneității aspirațiilor pe care le relevă, este greu să se aprecieze amploarea, ca și semnificația lor exactă.

Ezitatea adulților, martori a numeroase și rapide răsturnări, în a-și afirma convingerile, ca și influența, încă dificil de evaluat, a mijloacelor de comunicare în masă asupra tinerelor generații sînt tot atîția factori care lasă să se prevadă apariția unor forțe noi, ale căror motivații și atitudini ar putea fi diferite de cele ale vîrstnicilor. Aprofundarea problemelor legate de viața, situația, comportamentele și aspirațiile tinerilor apare cu atît mai necesară cu cît aceștia reprezintă o fracțiune a cărei importanță numerică este în creștere în numeroase societăți și la nivel global, în cadrul populației mondiale. Anumite fenomene îi afectează în mod deosebit; astfel, tinerii, mai mult decît cei de alte vîrste, suportă efectele șomajului, care, în numeroase țări, va fi fără îndoială problema majoră a tineretului în actualul deceniu. Mai ales în aglomerările urbane în expansiune rapidă, tinerii trăiesc în condiții precare, situație care, în cazuri extreme, poate duce la nihilism și desperare. În același timp, în țările industrializate în care populația îmbătrînește, sarcini tot mai grele vor apăsa tinerele generații, și ne putem întreba care va fi natura raporturilor stabilite între societăți în cadrul cărora ponderea relativă a grupurilor de vîrstă va fi foarte diferită. Oricare ar fi situația, percepția pe care tinerii de azi o au despre ei înșiși și despre viitorul lor poate avea incidențe se-

rioase asupra perspectivelor tuturor colectivităților umane.

Este în curs de schimbare și concepția tradițională despre rolurile bărbatului și femeii, cu toate normele și valorile legate de aceasta. Evoluția produsă în condiția femeii și transformările care afectează structura familiei sînt însoțite, în numeroase societăți, de o redistribuire a rolurilor economice și sociale între cele două sexe. O a doua generație a militantismului feminin se străduiește acum să asigure nu numai traducerea egalității dintre bărbat și femeie în fapte și mentalități, dar și luarea în considerație a nevoilor și aspirațiilor femeilor, așa cum sînt exprimate de ele înseși, și chiar a unei viziuni asupra lumii care să le fie specifică.

Se fac de asemenea numeroase reflecții asupra situațiilor în care cetățenii par să aibă o mică influență reală asupra unei puteri complexe, anonime și îndepărtate. În timp ce unii pun în discuție invadarea de către stat a unor sectoare tot mai largi ale vieții economice și sociale, alții, în schimb, pornind de la complexitatea crescîndă a mecanismelor moderne de organizare și administrare, doresc o redistribuire a puterii în folosul colectivității, ale cărei resurse de creativitate și capacități de inițiativă trebuie dezvoltate.

Fără îndoială, în aceste preocupări trebuie să vedem, cel puțin în parte, o reacție de apărare și conservare a identității personale și so-

ciale în fața unor aparate sociale care și-au extins nemăsurat de mult capacitatea de intervenție și de control asupra comportamentelor individuale, pătrunzând pînă în zonele cele mai intime ale vieții fiecăruia — organizarea timpului și spațiului, relațiile afective și interpersonale. Astfel, anumite norme și constrîngerii ce s-au impus sînt adeseori percepute mai puțin ca modalități de reglementare decît ca niște condiționări puțin susceptibile de a mai stîrni adeziunea autentică a tuturor.

În unele țări, apar mișcări sociale de tip nou, ce fac să intre în scena politică și în acțiunea colectivă teme care pînă în prezent erau considerate ca ținînd exclusiv de domeniul privat : nașterea, bătrînețea, habitatul, mediul înconjurător, comunicarea. Se constituie asociații, pe deasupra clivajelor sociale obișnuite : grupuri feministe, cluburi ale „vîrstei a treia”, cooperative de vecinătate, asociații ale consumatorilor sau utilizatorilor, grupuri de muncă și timp liber care experimentează forme de acțiune culturală originale, inserînd adeseori raporturi noi între economic și politic. Probleme noi sînt astfel reprezentate în societate, iar producția culturală și producția socială își regăsesc legăturile originare.

Ansamblul acestor încercări dovedește în același timp existența unor reexaminări profunde și a numeroase și diversificate căutări,

care pot fi semnul unei înnoiri a creativității sociale.

Între ruptură și înnoire se situează astfel o provocare esențială cu care vor fi confruntate, fără îndoială, în anii ce vin, un mare număr de societăți și însăși comunitatea internațională : cum să împăcăm, în fața complexității crescînde a sistemelor de organizare și a modurilor de producție, nevoia de coeziune și eficiență reclamată, atît pe plan național cît și internațional, de acțiunea pentru dezvoltare, cu inițiativa și creativitatea atît de mult revendicată ? Ca reacție la tendințele de uniformizare și condiționare, mișcarea ce se orientează spre diversificarea sistemelor de referință relevă fără îndoială profunda vitalitate a culturilor contemporane. Ea poate constitui o promisiune de înnoire, cu condiția totuși ca, într-un climat de mai mare dreptate, să fie create forme mai adecvate de comunicare și schimb între societăți și înăuntrul lor, între grupurile sociale separate prin diversitatea apartenenței și proiectelor lor, și între națiuni care trebuie să reușească să se înțeleagă și să se unească în acțiunile de cooperare pe care lumea de azi le așteaptă și chiar le cere.

Aceștia sînt cîțiva dintre factorii de care trebuie să se țină seama pentru a lumina principalele întrebări puse de situația mondială contemporană.

Sistemul economic internațional, marcat de o tot mai mare interdependență, este umbrat de profunde inegalități ale căror victime sînt mai ales țările lumii a treia ; pentru a realiza o lume mai dreaptă, devine așadar necesar ca atît creșterea cît și dezvoltarea să fie privite în termenii condițiilor de viață și aspirațiilor comunității umane în ansamblu și ca posibilitățile de acțiune și riscurile să fie redistribuite.

Acum, cînd toți oamenii devin vecini, viața internațională nu mai trebuie să fie dominată de teamă, suspiciune și rivalitate, obligînd popoarele la o înarmare și o supraînarmare ce amenință întreaga specie umană. Trebuie să se pună capăt situației de împărțire a lumii între o pace globală, aparent asigurată prin echilibrul terorii, și proliferarea conflictelor locale acolo unde se urmărește menținerea structurilor dominante sau acolo unde se întîlnesc, se ciocnesc și uneori se suprapun sferele de influență ale diferitelor puteri.

Pericolele ce amenință mediul înconjurător — patrimoniul comun al umanității și al tuturor ființelor vii — fac necesară regîndirea organizării și modalităților de desfășurare a activităților umane. Tendințele de uniformizare a comportamentelor și stilurilor de viață, ca și reacțiile pe care acestea le provoacă subliniază importanța deosebită a diversității culturale și nevoia fundamentală a îmbogățirii reciproce a culturilor. Progresul științei și tehnicii și posibilitățile sporite pe care le oferă oamenilor impun un control mai sigur și o împărțire mai echitabilă în utilizarea lor spre binele tuturor. Activitățile de comunicare și informare implică, în lumina evoluțiilor tehnologice recente, inovații și transformări multiple cărora trebuie să le facă față fiecare societate în parte și comunitatea internațională în ansamblu. Funcțiile educației se lărgesc, se modifică și se diversifică.

Întrebările ce apar din însăși evoluția socio-culturală dovedesc geneza unor aspirații spre noi modalități de trăire a raporturilor sociale și de abordare a viitorului.

Este vorba de un ansamblu de imperative, exigențe și aspirații care îi privesc pe toți oamenii și toate societățile, pe fiecare individ în parte și, în ultimă analiză, specia umană în ansamblu. Sînt provocări cu atît mai greu de delimitat cu cît, dată fiind globalitatea problemelor, ele presupun atît responsabilitatea indivizilor și a societății civile, cît și a statelor și a comunității internaționale în ansamblu.

Orientarea esențială a Planului UNESCO pe termen mediu pentru anii 1984—1989 ar putea fi tocmai aceea de a contura mai precis aceste provocări și răspunsurile necesare și de a contribui la crearea condițiilor care ar putea elibera și mobiliza forțele intelectuale, spirituale și materiale în stare să netezească drumul pe care oamenii s-ar putea angaja în viitoarele decenii.

Aceasta și este misiunea fundamentală a UNESCO, definită de Actul său constitutiv adoptat la 16 noiembrie 1945, pe baza căruia statele membre cooperează în cadrul organizației și, în particular, își definesc programul. Referirea la Actul constitutiv echivalează așadar cu întoarcerea la principiile pe care se întemeiază concepția și activitatea UNESCO. Or, o temă esențială conferă coerență diferitelor con-

siderații și dispoziții cuprinse în preambulul și în primul articol al textului, adică în acele părți care se referă la finalitățile organizației : rolul determinant al cunoașterii în procesul ce duce fie la război, fie la pace.

Textul Actului constitutiv pune în lumină lanțurile de motive din care decurg pacea sau războiul. Pe drumul ce duce la război se află „neînțelegerea reciprocă dintre popoare ce naște dispreț și suspiciune“ ; se află de asemenea negarea idealului democratic de demnitate a persoanei umane, iar această demnitate presupune accesul tuturor la educație și cultură. Cît privește drumul spre pace, acesta trece prin „solidaritatea intelectuală și morală a umanității“.

Astfel, „cooperarea dintre națiunile lumii în domeniile educației, științei și culturii“ trebuie să permită atingerea „scopului păcii internaționale și al prosperității comune a omenirii“. Și tot prin aceste mijloace poate fi asigurată „respectarea universală a dreptății, credinței, drepturilor omului și libertăților fundamentale“ care apar astfel indisolubil legate, într-un același ansamblu semnificativ, de pace și securitate.

Datorită rolului central atribuit cunoașterii, această cooperare se prezintă sub două perspective apropiate, în același timp distincte și corelate. Pe de o parte, trebuie acționat direct pentru înțelegerea între națiuni favorizînd „li-

bera circulație a ideilor“ și, în mod mai general, schimburile în domeniul intelectual și cultural. Dar, pe de altă parte, cooperarea trebuie să stimuleze în toate societățile o mai largă participare la această viață intelectuală și culturală : de aici, conceptele de „educație populară“ și „difuzare a culturii“ ; și tot de aici, idealul „șanselor egale de educație pentru toți“ și cerința „conservării, progresului și difuzării cunoașterii“. La confluența acestor două perspective, UNESCO trebuie să acționeze pentru a facilita „accesul tuturor popoarelor la ceea ce tipărește fiecare dintre ele“ și de asemenea să vegheze la „conservarea și protejarea patrimoniului universal“ în domeniul culturii.

Astfel, Actul constitutiv întemeiază ca activități ale UNESCO eforturile internaționale vizînd lărgirea participării la cultură, în sensul cel mai larg, în fiecare societate și, în același timp, inițiativele vizînd dezvoltarea domeniilor cooperării internaționale în materie de educație, știință și cultură.

Tocmai pe această bază s-au dezvoltat în cursul ultimilor 40 de ani activitățile organizației, concepute și dezvoltate progresiv în cadrul unui proces ale cărui etape principale au fost marcate de sesiunile succesive ale Conferinței generale, a căror muncă a fost dusă mai departe de peste o sută de sesiuni ale Comitetului executiv. Este un proces complex, rezultînd din interacțiunea constantă dintre inițiativele di-

rectorilor generali ai organizației, propunerile statelor membre, activitatea comisiilor naționale și a organizațiilor internaționale neguvernamentale, la care au contribuit semnificativ acțiunile întreprinse în cadrul programelor înseși, pe măsura adoptării lor. În acest fel, evoluția ideilor care au inspirat activitatea UNESCO și conceperea modalităților de abordare și de realizare practică sînt adeseori legate de recomandările diferitelor conferințe interguvernamentale, mondiale sau regionale, ca și ale comitetelor, consiliilor sau comisiilor însărcinate cu programele interguvernamentale și, în general, cu lucrările multiforme ale congreselor, comitetelor de experți, colocviilor și seminariilor ce s-au reunit cu scopuri și în locuri diferite în întreaga lume, beneficiind de participarea unor personalități și specialiști ce joacă un rol marcant în viața intelectuală, științifică, educativă și culturală a tuturor regiunilor. Acțiunea normativă a organizației a dus la adoptarea de către Conferința generală a unui ansamblu de convenții internaționale, recomandări și declarații care aduc dovada unui progres al ideilor și unei lărgiri continue a domeniilor de acord al comunității internaționale în materie de educație, știință, cultură și comunicare. Activitatea practică, care s-a dezvoltat considerabil datorită unei finanțări extrabugetare, a fost concepută și realizată, conform dorinței înseși a guvernelor interesate, astfel încît să țină seama

de experiența bogată acumulată în cadrul organizației. La mijlocul anilor '70 eforturile pentru sporirea coerenței programelor au dus, după o serie de încercări preliminare, la adoptarea Planului pe termen mediu pentru 1977—1982 (19C/4) care servește la ora actuală drept cadru pentru programele organizației.

O evaluare a activităților desfășurate în primii patru ani ai executării Planului a fost prezentată la cea de-a patra sesiune extraordinară a Conferinței generale, un bilanț de ansamblu al întregii perioade urmînd să fie elaborat ulterior.

Obiectivele UNESCO în anii 1984-1989

Pornind de la acest vast tezaur de experiență dobîndit în 40 de ani de cooperare internațională, se impune să precizăm prioritățile actualului deceniu, circumscrise scopurilor generale definite de Actul constitutiv din 1945 : controlul și orientarea uriașului potențial pe care îl reprezintă sau îl vor reprezenta știința și tehnica, astfel încît să servească omenirii în ansamblu, supraviețuirii și progresului ei ; asigurarea participării depline a fiecărei națiuni la o dezvoltare globală întemeiată pe concepția despre unicitatea și solidaritatea omenirii ; conceperea și promovarea unor relații mai echi-

tabile între popoare, bazate în special pe o dinamică a schimburilor în care fiecare să ofere celorlalți ceea ce are mai specific, într-o întâlnire constructivă a diversităților.

Posibilitatea oamenilor de a face față problemelor și provocărilor lumii contemporane va depinde, în ultimă instanță, de potențialul creator pe care vor ști să-l suscite și mobilizeze. Și nimic nu s-ar opune în mai mare măsură acestui țel decât o uniformizare forțată care ar sfârși prin a se dovedi distructivă. Dimpotrivă, este necesar să se caute căi originale și strategii diferențiate, întemeiate pe bogata moștenire culturală a fiecărui popor ; adică, se impune o analiză aprofundată care, la nivel național și internațional, să clarifice aspectele fundamentale și importanța problemelor care au repercusiuni directe asupra vieții tuturor popoarelor, ca și interacțiunile dintre structurile economice și sistemele culturale, spre a deschide drumul către forme de dezvoltare economică permițând depășirea impasului actual și favorizând progresul social și cultural. Se impune totodată ca, în fiecare societate, să fie stimulate formele cele mai diferite ale creativității sociale și să se asigure în acest scop participarea largă a populației, deopotrivă a indivizilor și colectivităților.

Acestea par să fie principiile pe care trebuie să se întemeieze și care trebuie să însuflețească solidaritatea omenirii în anii deceniului

nouă : este vorba de crearea condițiilor necesare și de facilitarea mutațiilor obligatorii pentru construirea unei interdependențe echitabile, în cadrul căreia fiecare societate să se poată afirma în mod liber și creator, conform naturii și aspirațiilor sale.

Din această perspectivă și în legătură directă cu vocația fundamentală pe care i-o atribuie Actul său constitutiv, principalele obiective ale UNESCO în cursul anilor viitori ar putea fi definite în modul următor :

Să contribuie la o analiză continuă a problemelor lumii actuale, pentru a face să progreseze conștiința comunității de destin ce unește de acum înainte atât indivizii, cât și popoarele. Este un obiectiv care ține în mod nemijlocit de funcția intelectuală a UNESCO de a generaliza conștientizarea problemelor fundamentale care privesc situația actuală a umanității și soarta sa viitoare. Ar fi de dorit, în acest sens, să fie încurajată o cooperare internațională mai activă în analizarea problemelor mondiale, a legăturilor lor reciproce și perspectivelor de evoluție. Fiind în același timp „observator” și „laborator de idei”, ar trebui ca UNESCO, prin confruntarea punctelor de vedere, prin schimbul și sinteza informațiilor și studiilor, să-și clarifice propriile orientări, să sensibilizeze opinia publică mondială în privința modului în care oamenii de azi percep problemele mon-

diale și să se străduiască să suscite și să propage modalități de gândire inovatoare cu privire la soluțiile pe care le cer aceste probleme, ca și sentimentul unei solidarități globale între popoare și națiuni ;

Să contribuie la crearea condițiilor de participare cât mai largă a indivizilor și grupurilor la viața societăților cărora le aparțin și a comunității mondiale. Anumite sectoare ale populației, chiar dintre cele mai largi, rămân încă „marginalizate” în multe țări, neavând posibilitatea de a participa efectiv la fluxul de informații, la cunoașterea realităților sociale, la viața obștească, fiind lipsite de posibilitatea de a se exprima, de a se face cunoscute celorlalți și lor înseși, de a-și afirma principiile și valorile lor esențiale. Această situație pare să facă necesare acțiuni prioritare în două direcții principale, a căror importanță reiese din exprimarea cea mai recentă a voinței statelor membre :

a) eliminarea analfabetismului prin generalizarea învățământului primar și activitatea educativă în folosul adulților ;

b) dezvoltarea comunicării astfel încât să asigure accesul efectiv al tuturor la mesaje și să permită celor care pînă acum nu erau decît simpli „receptori”, atît pe plan național cît și internațional, să-și exprime punctul lor de vedere, să-și facă cunoscute aspirațiile, concepția pe care o au despre lume și viitor.

În această dublă perspectivă, interacțiunea dintre educație și mijloacele de comunicare în masă — și mai ales rolul acestora din urmă în educație și dezvoltare — definește un domeniu de acțiune prioritar. O atenție specială ar trebui acordată, de altfel, în ansamblul activităților UNESCO, grupurilor sociale care, datorită unor numeroase circumstanțe, sînt mai puțin apte să-și pună în valoare drepturile, aspirațiile și nevoile : femei, tineri, populații rurale, minorități etnice, rasiale sau naționale, comunități de imigranți sau refugiați ;

Să contribuie la întărirea capacității de rezolvare a problemelor astfel încît să se ușureze dezvoltarea și democratizarea educației și progresul științelor, multiplicînd și îmbogățind potențialul de creativitate științifică și tehnică în folosul tuturor popoarelor, stimulînd aptitudinile și capacitățile, dezvoltînd infrastructurile cercetării și educației, favorizînd libera circulație a cunoștințelor și experienței. Este un obiectiv care răspunde unor dispoziții explicate ale Actului constitutiv, care precizează că UNESCO „ajută la conservarea, progresul și difuzarea cunoașterii” și trebuie „să faciliteze libera circulație a ideilor prin cuvînt și imagine”. Sarcinile care par să se impună în acest sens privesc :

a) promovarea unei educații care să asigure afirmarea indivizilor, să-i pregătească să par-

ticipe la schimbările produse în societățile în care trăiesc și să permită valorificarea potențialului lor de inteligență, energie și talent ;

b) producerea unor cunoștințe și dobândirea unor experiențe mai adecvate nevoilor indivizilor și societăților, printr-o mai bună articulare a cuceririlor științei și tehnicii cu datele evoluției socio-culturale și favorizarea progresului în elucidarea fenomenelor sociale și umane ;

c) dezvoltarea instituțiilor de cercetare, formarea cercetătorilor și specialiștilor, mai ales în țările cu mai mici posibilități în acest sens ;

d) culegerea și stocarea informației, distribuirea și utilizarea ei în vederea unui cât mai larg acces la cunoaștere.

Un deosebit accent ar trebui pus, în această privință, pe reducerea disparităților și mai buna repartizare a cunoașterii, spre a încuraja dezvoltarea unor noi cunoștințe de care să poată beneficia întreaga omenire ;

Să contribuie la ușurarea evoluțiilor și tranzițiilor deja recunoscute ca necesare de comunitatea internațională, în domeniile în care convergența aspirațiilor face posibil un larg consens. Astfel, se pare că o amplă cooperare ar putea fi posibilă în ceea ce privește :

a) contribuția la procesul de dezvoltare, întemeiat pe relații internaționale mai echita-

bile și pe mobilizarea deplină a resurselor proprii ale fiecărei societăți, fie ele actuale sau potențiale, umane, naturale sau tehnice, orientat spre împlinirea culturală a indivizilor și popoarelor ;

b) controlul asupra orientării științei și tehnologiei în folosul progresului fiecărei societăți și al omenirii întregi ca și asupra unei mai bune inserții a aplicațiilor lor în țesătura socială și culturală a fiecărei națiuni ;

c) administrarea resurselor naturale și a mediului înconjurător, inclusiv cercetările îndreptate spre descoperirea unor noi surse de energie și spre utilizarea resurselor conținute de oceane ;

Să suscite și să încurajeze reînnoirea valorilor din perspectiva unei autentice înțelegeri între popoare, servind astfel cauza păcii și drepturilor omului. Fără a neglija rolul relațiilor inechitabile, putem interpreta, într-adevăr, persistența sau chiar întărirea atitudinilor care duc la tensiune internațională și la nerespectarea drepturilor omului ca declin al valorilor și lipsă a înțelegerii culturale. Or, tocmai prin acțiunea sa în domeniul culturii, concepută în accepția cea mai largă, adică înglobând activitățile înrudite din domeniul științei, educației, comunicării și informațiilor, UNESCO va putea acționa în modul cel mai direct pentru apropierea între popoare și va putea contribui la promovarea în

rîndul națiunilor a unei mișcări de unificare pozitivă și solidaritate, întemeiată pe o concepție nouă despre om, despre lume și viitor, concepție orientată spre mai multă dreptate, respect al drepturilor omului și popoarelor și spre afirmarea universalității lor în contextul diversității socio-culturale care le prezidează înfăptuirea.

În funcție de aceste cinci obiective esențiale au fost concepute axele celor 13 programe principale, propuse în proiectul Planului pe termen mediu.

Primului dintre aceste obiective, cel care se referă la studierea problemelor lumii actuale, îi corespunde un program principal intitulat : „Reflecții asupra problemelor mondiale și studii prospective“. Larg interdisciplinar, făcînd apel mai ales la științele sociale și filosofice, acest program principal trebuie în același timp să inspire acțiunea de informare și de sensibilizare a organizației și să susțină, printr-un aport continuu de idei, punerea în aplicare a întregului program al UNESCO și, ulterior, conceperea de programe viitoare.

Al doilea obiectiv este pus sub semnul participării. În cadrul acestuia își găsește locul un program principal consacrat „Educației pentru toți“ și al cărui obiectiv esențial este de a contribui la generalizarea educației și la înlăturarea analfabetismului, scopuri fundamentale, enunțate cu claritate ca prioritare de către comu-

nitătea internațională în textul Strategiei internaționale a dezvoltării pentru al treilea Deceniu a Națiunilor Unite pentru dezvoltare și propuse, de asemenea ca prioritare, în răspunsurile statelor membre la consultarea cu privire la pregătirea planului. Acest program principal se referă de asemenea la democratizarea educației și la educația permanentă, la egalitatea între sexe în materie de educație și la problemele specifice pe care le pune accesul la educație și reușita activității educative în cazul grupurilor celor mai puțin favorizate ale populației.

Tot de acest obiectiv al stimulării participării se leagă și programul „Comunicarea în slujba omului“, deoarece este evident că posibilitatea de a participa în mod deplin la procesul de comunicare și mai ales la fluxul transmis de organele de informare ca și multiplicarea și diversificarea capacităților de a emite mesaje (și nu numai de a le recepționa) sînt condiții ale progresului în toate domeniile vieții sociale. Înăfptuirea Programului internațional pentru dezvoltarea comunicațiilor (PIDC), care se referă în special la sistemele de transmitere, la infrastructurile radiodifuziunii și televiziunii, la agențiile de presă, la producția de programe pentru mass media și la formarea de specialiști în domeniul comunicării constituie o parte a acestui program principal, ca și apro-

fundarea studiilor și cercetărilor asupra fenomenelor comunicării în lumea contemporană.

Al treilea obiectiv, cel care se referă la dezvoltarea capacităților de a utiliza cunoștințele și la dezvoltarea însăși a acestor cunoștințe, a dat naștere la patru programe principale.

Cel care se referă la „Conceperea și aplicarea politicilor educaționale” cuprinde activități care sînt în continuare deosebit de importante pentru dezvoltarea sistemelor educaționale, și anume : concertarea internațională și regională în problemele educative, planificarea educației, îmbunătățirea metodelor și conținutului proceselor de învățămînt, formarea personalului, schimburile de informații în domeniul educației.

Un alt program principal este centrat pe tema „Educația, formarea de specialiști și societatea”. El regroupează contribuțiile specifice ale educației la diferitele aspecte ale vieții societăților : predarea științelor și tehnologiei în învățămîntul general ; educația și lumea muncii ; educația și cultura ; educația și comunicarea (ținînd seama că educația pentru pace și pentru respectul față de drepturile omului și drepturile popoarelor, ca și educația relativă la mediul înconjurător, ce țin de același mod de abordare, sînt incluse, pe de o parte, în programul principal privitor la pace, înțelegere internațională, libertatea popoarelor și drepturile omului și, pe de altă parte, în programul principal referitor la mediul înconjurător și la

resursele terestre și marine). Activitățile privitoare la învățămîntul superior și cele care se referă la problematica formării de specialiști au fost incluse în acest program principal care răspunde astfel preocupărilor menite să asigure formării de specialiști un loc important în cadrul planului, precum și grijii de a pune mai bine în valoare legăturile dintre politicile de formare a specialiștilor și cercetare, fie că este realizată în învățămîntul superior sau în alte cadre.

Un program principal este consacrat „Științelor și aplicațiilor lor în cadrul dezvoltării” : prin științe se înțeleg aici atît științele exacte și ale naturii, cît și științele sociale și umane iar printre aplicațiile științelor un loc deosebit este acordat științelor ingineresti.

Inovația majoră a acestui program constă în reunirea în același cadru — acela al științelor și aplicațiilor lor — a unor domenii științifice care pînă acum erau tratate separat în programul UNESCO : științe ale naturii și științe ale omului. Prin aceasta, pe de o parte, se subliniază necesitatea interdisciplinarității, se reflectă o evoluție ce se afirmă pe plan epistemologic și se marchează paralelismul modalităților de acțiune vizînd transferul de cunoaștere, mai ales în beneficiul țărilor în curs de dezvoltare : crearea de instituții naționale sau de centre internaționale sau regionale ; formarea cercetătorilor și specialiștilor ; coope-

rarea internațională, mai ales cu organizațiile reprezentative pentru mediile științifice și profesiile tehnice.

Acest program principal include de asemenea activități interdisciplinare în domenii de viitor cum sînt microbiologia, noile surse de energie și informatica.

Un program principal, complementar celor precedente, este intitulat „Sistemele de informații și accesul la cunoaștere”. El se referă la problemele circulației și utilizării informației specializate, în special informației științifice și tehnice, la obstacolele ce trebuie învinse și la condițiile ce trebuie create pentru ca aceste cunoștințe să devină accesibile și folositoare pentru utilizator, oricine ar fi el și oricare ar fi locul unde trăiește sau își exercită activitatea, mai ales prin mijlocirea rețelelor și băncilor de date create în regiunile și în țările în curs de dezvoltare și, desigur, a bibliotecilor și arhivelor.

În ceea ce privește obiectivul referitor la mutații și tranziții, sînt propuse trei programe principale. Legătura lor conceptuală este determinată de convergența tot mai evidentă a procesului de dezvoltare, stăpînirii tehnologiilor întemeiate pe știință, administrării raționale a resurselor naturale și amenajării mediului înconjurător.

Programul principal prezentat sub titlul „Principii, metode și strategii ale acțiunii pen-

tru dezvoltare” are ca obiect să pună rezultatele dezbaterilor internaționale cu privire la dezvoltare, inclusiv cele desfășurate în cadrul organizației, în serviciul acțiunii de cooperare pentru dezvoltare realizate de UNESCO sau cu sprijinul său în domeniile respective de competență. El cuprinde trei aspecte : primul, de ordin conceptual, este consacrat studierii dezvoltării ca proces economic, social și cultural, în dimensiunile sale naționale și internaționale, și elaborării metodologiei adecvate de planificare și evaluare ; al doilea aspect grupează, amplifică și conferă mai multă coerență ansamblului de studii și servicii de consultare pe care organizația le poate propune statelor membre în diferitele domenii ce țin de competența ei, pentru a pregăti realizarea programelor lor de dezvoltare ; al treilea implică orientarea modului de realizare a activităților operaționale, procurarea mijloacelor financiare și umane necesare în acest scop și punerea la punct a unor modalități de acțiune privilegiate mai ales în ceea ce privește programele de formare de specialiști. În ansamblul său, programul tinde să întărească coerența dintre aspectul conceptual și cel operațional al acțiunii UNESCO, făcînd astfel ca preocupările legate de dezbaterile teoretice și de metodă să inspire activitatea operațională și, reciproc, ca aceasta din urmă să aducă dezbaterii teoretice date care să-i servească drept punct de plecare dar

și drept mijloace de verificare a valabilității. Acestei convergențe a modalităților de abordare trebuie să i se adauge o convergență a resurselor, oricare ar fi originea lor bugetară sau extrabugetară, fiecare element de finanțare trebuind să contribuie la o acțiune de ansamblu, astfel încât să mărească eficacitatea globală.

Programul principal „Știința, tehnologia și societatea” este consacrat problemei esențiale a raportului dintre progresul științei, progresul tehnologic și satisfacerea nevoilor și aspirațiilor oamenilor. Obiectivul său este de a contribui la asigurarea controlului asupra modalităților de aplicare a științei de către societate. O mai bună cunoaștere a fenomenului științific, clarificarea mecanismelor complexe de implantare și de integrare culturală a științelor și tehnologiilor, evaluarea riscurilor inovațiilor tehnologice, participarea oamenilor de știință, a inginerilor și publicului la definirea orientărilor și opțiunilor în domeniul științei și tehnologiei sunt subiectele ce vor fi abordate prioritar în cadrul acestui program. Progresul politicilor în domeniul științei și tehnologiei constituie unul din axele acestui program principal, care are un alt aspect important în acțiunea de popularizare științifică în vederea unei mai bune înțelegeri a științei și tehnologiei de către public, acțiune complementară celei desfășurate de sistemele educative la care ne-am referit mai sus (v. p. 142).

Cît privește programul principal „Mediul înconjurător uman și resursele terestre și marine”, acesta marchează continuarea și dezvoltarea activităților organizației într-un domeniu în care cooperarea interguvernamentală, concepută ca o modalitate esențială de punere în aplicare a programului, și-a arătat cu prisosință roadele. Acest program principal reunește astfel activitățile prevăzute în programe internaționale cum sînt : Programul internațional de corelare geologică (PICG), Programul asupra omului și biosferei (MAB), Programul hidrologic internațional (PHI) și activitățile Comisiei oceanografice interguvernamentale. El cuprinde aspecte noi ce răspund importanței crescînde a problemelor urbanizării, ale regiunilor de litoral sau insulare sau ale protecției contra riscurilor naturale, mai ales seismice. Programe speciale sînt consacrate acestor trei probleme. Proiectele regionale în curs vor continua iar alte proiecte de același tip vor putea fi propuse cu ocazia elaborării programelor și bugetelor bienale.

Mai trebuie să ne referim la obiectivul menționat la urmă și care se referă la înnoirea valorilor, înțelegerea între popoare, pace și drepturile omului. Acest obiectiv implică acțiuni ce reprezintă încununarea întregii activități și articularea sa cea mai directă cu scopurile cele mai înalte ale organizației.

În cadrul acestui al cincilea ansamblu de programe, primul este cel referitor la „Cultură și viitor”. Promovarea identității culturale și a înțelegerii interculturale sînt cele două fețe ale aceleiași monede : necesara diversitate culturală a unei lumi împăcate cu ea însăși. Domeniul culturii este cel în care acțiunea UNESCO are ca obiectiv direct valorile specifice ale unor societăți diferite : patrimoniul lor, bogăția lor umană, creativitatea lor. Acesta este terenul pe care se elaborează percepțiile, cunoștințele și atitudinile care motivează, în profunzime, recunoașterea deplină și reciprocă a demnității egale a popoarelor și a oamenilor care le compun. Și aceasta este una dintre condițiile esențiale ale înaintării spre o comunitate universală pașnică și respectînd drepturile fiecăruia.

Programul principal asupra păcii și drepturilor omului este precedat de un program principal dedicat unei probleme de o deosebită importanță în societățile contemporane ; este vorba despre „Eliminarea prejudecăților, intoleranței, rasismului și apartheidului”.

Cu toate eforturile comunității internaționale, fenomenul rasismului nu numai că nu se estompează, dar manifestă o neliniștitoare recrudescență în cele mai diferite societăți și în cele mai variate regiuni. Este vorba de o problemă-cheie deoarece, în esența ei, ea înseamnă negarea drepturilor omului și conține în germen

toate conflictele prin faptul că semnifică respingerea și disprețuirea celorlalți.

A apărut astfel necesar ca UNESCO, care și în trecut a adus contribuții importante la lupta împotriva rasismului și discriminărilor rasiale, să mobilizeze conștiința comunității internaționale în vederea unui nou efort, decisiv, să sperăm, care trebuie să conducă la adeziunea unanimă a tuturor regiunilor și a tuturor tipurilor de societate.

Programul principal „Pacea, înțelegerea internațională, libertatea popoarelor și drepturile omului” constituie o încununare a ansamblului orientărilor din care se inspiră Planul pe termen mediu.

Desigur, ansamblul activităților UNESCO contribuie, în conformitate cu Actul său constitutiv, la întărirea păcii și respectului față de drepturile omului. Nu este însă mai puțin necesar ca în cadrul acestui program global să fie coordonate o serie de activități convergente legate de problemele ce țin cel mai direct de competența organizației : educarea pentru pace, dezarmare și respect față de drepturile omului ; îmbunătățirea cunoștințelor referitoare la conflicte, la cursa înarmărilor și la perspectivele dezarmării, mai ales datorită contribuției științelor sociale și umane și a gândirii filosofice ; dezvoltarea studiilor asupra drepturilor omului și a contribuției la ocrotirea

internațională a acestor drepturi. Ansamblul programului se inspiră din preocuparea fundamentală de a dezvolta la oameni conștiința apartenenței la aceeași comunitate și de a instaura o lume a păcii, dreptății și solidarității.

Paris, aprilie 1982

Cuprins

Cuvînt înainte de VALENTIN LIPATTI	5
Introducere	13
O singură lume	19
Asimetrii și inegalități	26
Sistemul economic internațional	33
Pacea și cursa înarmărilor	42
Drepturile omului	50
Mediul înconjurător și resursele naturale	55
Comunicarea între oameni și între culturi	68
Știință, tehnologie și societate	82
Creșterea sub semnul întrebării	96
Identitatea culturală	102
Educație și societate	107
Incertitudini și înnoirea valorilor	117
Provocări	126
Obiectivele UNESCO în anii 1984—1989	133